

ELLENPONTOK

4.

1982

Az ELLENPONTOK szemizdat folyóirat. Megjelenése alkalomszerű. Célja a kelet-közép-európai emberi jogfosztottságnak - s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának - ismertetése. Szerzőink nevét nyilvánvaló okokból nem közölhetjük, kivéve ha külföldön már névvel megjelent szövegek újraközléséről van szó. Kérjük olvasóink támogatását e próbálkozásunkban; *kérjük, olvassák, és másokkal is olvassák el e folyóirat számait.*

□

A folyóirat e számának szerkesztése és sokszorosítása Erdélyben történt, 1982 júniusában.

(Ara-Kovács Attila)

TARTALOM

AZ ISTENHEZ VEZETŐ KERÜLŐÚT	4
ALEXANDER SZOLZSENYICIN: "Hát ön hisz Istenben?"	6
DOKUMENTUMOK	
A Református Egyház helyzete Erdélyben	7
Interjú egy katolikus pappal	17
„Szólt az Úr” - mondanom kell, ezért holtom után is beszélni vágyom ...	20
LÉVAI JENŐ: A romániai zsidóság megsemmisítése	27
A magyar állam protestáns egyházpolitikája	30
SZEMLÉ	
Egy zsidó felekezeti lap	35
Az egyetlen - avagy a reformátusok erdélyi "Szemléje"	37
A CENZÚRÁN INNEN	
Az ateizmus ideológiai szerepe a mai Romániában	39
A kommunista antiszemitizmus	44
BARBARA WOLFE JANCAR: A vallási ellenzék a Szovjetunióban	46
TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: A csöndes Európa (II.)	50
ÁLLÍTÓLAG	55

AZ ISTENHEZ VEZETŐ KERÜLŐÚT

A legújabb kor társadalmi megmozdulásai, a forradalmak s még inkább a békésebb rendszerváltozások fő ideológiai és hatalmi megfontolásai egyikeként tartották számon az állam és az egyház úgynevezett szétválasztását.

Ha ma a felvilágosodás íróit olvassuk, csak a lényegre épp nem ügyelő pillanatainkban hihetjük azt, hogy műveik a vallás egy végleges, végérvényes kritikáját jelentik, vagy valamiféle leszámolást a vallással. Voltaire... egyházkritikája nem hitvita volt, hanem kísérlet és egyben törekvés arra, hogy az emberi boldogulás - más néven a szabadság - befolyási övezetét az emberi magánéletre is kiterjeszthessék újra. Furcsa, de a felvilágosodás racionalizmusának kellett eljőnie ahhoz, hogy az emberi szándékokban megjelenjen a törekvés: nem egyszerűen tudni a szabadságról, de megélni, érezni, érzéklni is azt, hitbelileg is...

A vallás nem egyszerűen istenhit; hanem az egyéni élet szubjektív ideológiája, amely, mennyire igaz, ha nem „elválasztott” a társadalomtól, akkor intézményesül, s intézményi mivoltában az embert a társadalomnak kiszolgáltatja. Azok a törekvések, melyek állam és egyház szétválasztását célozták, épp a hitet próbálták megmenteni attól a gyalázattól, hogy az emberi bensőség, vagy ha úgy tetszik: a magánélet árulója, a hatalom egyházügyi besúgója legyen. S egyben a társadalmat is ki akarta ez a törekvés vezetni abból a tévelygésből, amely lényegét tekintve nem volt más, mint a társadalom eleven aktualitását buta liturgiák külsődlegességének, nevetségességének, nem-aktualitásának alárendelő erőszak.

□

Hogy bennünk manapság csak ez utóbbi szándék - vagyis a társadalom egyháztól való „megtisztításának” glóriája - oly élő, az annak a propagandának tudható be, amely kijátszva az emberek és a hitek éberségét, a társadalmat eladta - az oszd meg és uralkodj cinizmusával - egy intézményeiben istentelen, isteneiben pedig intézményes egyháznak, a mai kelet-európai egypártrendszernek. S ugyanakkor a történeti egyházakat, propagandisztikus és szemfényvesztő cézzel, odadobta a társadalmi totalitarizmusnak.

Szó se róla, a kommunista rezsim - már Lenintől fogva - kivételesen nem hazudott, amikor világnézeti ateizmusával kérkedett. Ateista volt, és ateista maradt, s következetessége e tekintetben precíz, mint minden nagy vallásalapításé. A kommunista gondolkodásnak ugyanis szüksége volt arra az istenkáromlásra, mely saját isteneinek hitelét utóbb megerősítheti.

Ez maga az ateizmus. A kommunizmus egyházalapítása azért lepte meg olyannyira Kelet-Európa népeit, mert nem a klasszikus „polgári” álláspontból indult ki, vagyis az állam és az egyház szétválasztásából, hanem épp e kettő egyesítéséből. A kommunista párt mint olyan azért vált oly kegyetlen és európátlan szükségszerűséggel egyeduralmódóvá, hogy olyan egyházak szerepkörét is kisajátíthassa, amelyeknek eredeti céljaihoz, szentségéhez nem férhetett semmiféle kétség. Az állam és az egyház újabb szimbiózisa megkövetelte, hogy névszerűen társ-pártok ne létezhesse, s ugyanakkor a lényeg névtelenségében az egyházak se tölthessék be eredendő szerepüket...

A kommunista párt nemcsak társadalmi szervező szándékaiban igényelt istenien és istentelenül első és kizárólagos rangot, hanem a magánélet érték- és mértékvilágában is. Ez okból vezetett oda helyzetünk, hogy manapság kommunista erkölcsről beszélni már semmiképp sem csak cinizmus; több annál: a legtöbb emberi érték megsértése és a legtöbb kulturális mérték elveszített hitele.

Azok az emberi karikatúrák - gondoljunk itt Sztálinra, Rákosira, Gheorghiu-Dejre, Ceaușescura -, amelyek kenetteljes korruptségukban Istent és a hatalmi bűnözést közös platformra kívánták kényszeríteni, minden esetben az ateizmussal kezdték, és egyfajta karizmatikus, bálványimádó révülettel fejezték be pályafutásukat. Rákosi a kételkedést és a profanizálást olyan mértékben gyakorolta, hogy rövid úton kétségessé vált - minden, persze meglehetősen mitizált intelligenciája ellenére - értelmi beszámíthatósága. S a mai Ceaușescu, ifjabb tanonca az említett kórnak, ugyancsak a hitbeli intoleranciától jutott el, igen rövid úton - és széles körben tapasztalható félalnfabetizmusával teljes összhangban - a szellemidézéshez, elnöki bohóckodásaihoz stb.

Egy ókori bölcs mondja - s hadd ne szólítsam néven, hisz az ELLENPONTOKban való megjelenése miatt még kivonnák az iskolai és főiskolai forgalmazásból -, szóval egy ókori bölcs mondja, hogy ha a szamaraknak istenük volna, az tudatukban és vágyaikban mindenképpen számárformában jelenne meg. Feltehetően e bölcs aligha tudhatta, milyen okosan beszélt; ha a tévé képernyőjén megjelenő, az elnöki jogarral ágáló Ceaușescut nézzük, meglehetősen elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy ő valóban nagyon hasonlíthat álmainak és kultúrvilágának istenéhez...

□

Ám az a tény, hogy „valaki” közderültségre államfőt és isteni helynököt játszik, korántsem lehet elégtétel azok számára, akik - és itt milliókról van szó - a maguk emberi Istenét próbálják utolsó érvként, utolsó értéként kultúrájuknak és utódaiknak megőrizni. Nem lehet érv azok számára, akik e bálványimádás lelkükbe dobált szennyétől próbálnak megtisztulni, akik a magánélet sérthetlenségét védik, és megkockáztatják a társadalmat e kelet-európai állatvilág nyomoregyházától megszabadítani.

E kételkedés és rosszallás hite vezetett bennünket is, amikor folyóiratunk e számát összeállítottuk.

(Ara-Kovács Attila)

ALEXANDER SZOLZSENYICIN :

„Hát ön hisz Istenben?”

/Részlet a szerző *A Gulag szigetcsoport 1918-1956* c. művéből. Danubia Druckerei - Nemzetőr, München, 1975, pp. 528-529./

Egy hónapja egy másik butirkai cellába léptem, mely félig betegszoba volt; alig tettem be a lábamat, helyet sem értem rá kinézni magamnak, máris jött felém egy sárgás, sápadt, zsidósan finomarcú fiatalember, szemében jóízű viták és beszélgetések reménye ült; nyár volt, de fázósan burkolózott ütött-kopott, átlőtt katonaköpenyébe, lelte a hideg. Borisz Gammerovnak hívták. Azonnal faggatni kezdett; társalgásunk hol kölcsönös életrajzunk, hol a politika felé billent. Már nem emlékszem, minek kapcsán, futólag említettem az akkor már elhunyt Rooseveltnél, melyet lapjaink is közöltek, s mint ami magától értetődik, fűztem hozzá:

- No persze, ez csak álszenteskedés.

A fiatalember sárgás szemöldöke azonnal összerándult, vértelen ajkai összepréselődtek, s szinte a levegőbe emelkedett, mikor megkérdezte:

- S miért, ha szabad kérdezni? Ön talán nem tudja feltételezni, hogy államférfi valóban hisz Istenben?

Fején találta a szöveget! Ilyen visszavágás, s kinek a szájából? Egy 1923-ban született szovjet ifjúéből! Válaszolhattam volna neki néhány magabiztos frázissal, de az én magabiztosságomat megingatták már a börtönök, s még egy: valami tiszta sejtelen, mely eszméinktől s meggyőződésünktől függetlenül él és hat bennünk, hirtelen megsúgta, hogy hisz én az imént nem is a magam meggyőződésének adtam kifejezést, csak szajkóztam, amit belém plántáltak. Ezért hát adós maradtam a válasszal, s megkérdeztem:

- Hát ön hisz Istenben?

- Természetesen - hangzott a csendes válasz.

Természetesen? Természetesen... Bizony, bizony... A komszomol fiatalság már leválóban van, az egész vonalon leválóban. S az NKVD volt az első, ami ezt észrevette.

Borja Gammerov, fiatalsága ellenére, nemcsak hogy végigcsinálta a háborút mint a 45-ös „Isten veled Hazám” tankelhárító zászlóalj őrmestere, de meg is sebesült: tüdőlövése még mindig nem gyógyult be, s tébécés beszűródést okozott. Gammerovot rokkantként szerelték le. Akkor a moszkvai egyetem biológiai fakultására iratkozott be. Így hát két forradalmi szál is találkozott benne: az egyik a katonalevelekből, a másik a háború végnapjainak diákmiliójából jött, mely legkevésbé sem volt korlátoltan mondható. Egyesületbe tömörültek, melyben a jövő volt töprengéseik, elemzéseik tárgya (pedig senki sem bízta rájuk, hogy ilyesmin törjék a fejüket) - onnan pécézte ki, és ejtette foglyul őket a Szervek gyakorlott szeme. - Gammerov apját agyonverték vagy agyonlőtték a börtönben 1937-ben, s íme most a fiú is ugyanarra az ösvényre lépett. A vizsgálat kapcsán *érzéssel* mondta fel néhány költeményét vallatójának (borzalmasan sajnálom, hogy egyre sem emlékszem, s felkutatni nincs módomban őket, különben idéznék belőlük).

DOKUMENTUMOK

A református egyház helyzete Erdélyben

Mit tud a Romániában lévő Református Egyházzal a világ? Alig többet, mint amennyit a hivatalos *állami* és *egyházi* tájékoztatásból megtudhat. Ez a tájékoztatás azonban hamis. A Nyugat és Kelet információcseréjének útjában tornyosuló mesterségesen emelt akadályokról szükségtelen külön is szólnunk, mivel az e téren érvényesülő keleti elszigetelő, megszűrő, ill. torzító tájékoztatási politika általánosan ismert. Szükséges azonban szólnunk arról a valóságról, melyet a földrajzi határok és a politikai határok elrejtenek a világ szeme elől. Jelen dolgozat a romániai református egyház helyzetét kívánja ismertetni, kimutatva:

- hogy miként szegi meg az állam saját törvényeit, és fosztja meg az egyházat törvényesen biztosított jogaitól;

- a hivatalos (állami) egyházi tájékoztatás hamisságait és - legalábbis részleges - valótlanosságait;

- azt a valóságot, amit a tájékoztatás teljes mértékben elhallgat.

I. Törvény és hivatalos tájékoztatás

1. Állami és egyházi törvények

A romániai kultuszok életét és működését általános érvényű paragrafusaival az alkotmány (Constituția RSR - 1948), részletekbe menően pedig a kultusztörvény (Legea Cultelor - 1948 - 177. dekrétum) szabályozza. A református egyház belső életének szabályozója az RSZK-ban lévő Református Egyház Statútuma (1949). E szabályozó iratokat tekintve állítható, hogy a romániai református egyház társadalmi helyzete jól rendezett, és jogi helyzete megfelelő.

Az *alkotmány* biztosítja a „lelkiismereti és vallásszabadságot” (30. c.), az állampolgárok jogegyenlőségét „nemzetiségre, fajra, nemre vagy vallásra való tekintet nélkül” (17. c.) és a magyar hivatalos nyelvű református egyház számára oly fontos „nemzetiségi szabadságot” (22. c.).

A *kultusztörvény* megerősíti és az egyházra nézve alkalmazza az alkotmányban megfogalmazott alapvető jogokat, kimondva többek között az egyházak „szabad szervezkedésének és működésének jogát” (6. c.), aláhúzva az *anyanyelv* „belkörü megnyilatkozásokban és tevékenységekben” való használatának jogát (26. c.), és megengedve, hogy az egyházak szabadon szervezhessék kultikus személyzetük oktatását (44. c.).

Az egyházi törvény, a *Statútum*, a vonatkozó állami törvényekkel összhangban, messze- és részletekbe menően érvényesíti azok szellemét, a református egyház legnemesebb hagyományaihoz méltó módon szabván meg az egyház belső szervezetét és működését. Az I. főrész általános határozatainak magasztos megfogalmazásaiban - többek között - ezeket olvassuk: az egyház „alapvető jogelveit és autonómiáját jelenleg az RSZK alkotmánya és a kultusztörvény biztosítja”.

Az RSZK-ban lévő református egyház „*egyedüli fejének az Úr Jézus Krisztust* vallja, s a teljes Szentírás alapján hitének kifejezőjéül a II. Helvét Hitvallást (1566) és a Heidelbergi Kátét (1563) fogadja el.” (1. c.)

„Az RSZK-ban lévő református egyház magát hitvallásai alapján *zsinat-presbiteri elvek* szerint kormányozza.” (3. c.)

Feladatai teljesítésére „az egyház létesíthet *intézményeket*, az egyházi szolgák képzése szolgálatában álló *iskolákat*; az egyház tagjai... alkothatnak vallásos *alakulatokat* és *egyesületeket*, úgyszintén az egyház szolgálatában lévő tisztviselők alkothatnak közös feladataik és közös érdekű ügyek tárgyalására és intézésére *értekezleteket* és *egyesületeket*.” (13. c.)

„Az RSZK-ban lévő református egyház istentiszteletei és belső *hivatalos nyelve a magyar nyelv*.” (14. c.)

2. Hivatalos egyházi tájékoztatás

A hivatalos egyházi tájékoztatás az állami tájékoztatás mintájára történik. Kizárólagosnak mondható célja az egyház valóságos helyzetének elfedése, ill. jó színben való feltüntetése. Ebben az igyekezetében szerepet játszik a megfélemlítettség és kiszolgáltatottság, egyes, kívülről az egyházra kényszerített vezetők önző érdeke, egyfajta hamis lojalitás, valamint egy jobbra rosszul felfogott létérdek, az ti., hogy egyedül a teljes behódolás biztosítja az egyház fennmaradását, ill. az egyházi élet viszonylagos prosperitását.

Az egyházi tájékoztatás az egyházi folyóiratokon és kiadványokon keresztül, az egyház képviselőinek nyilatkozatai által, valamint egyházunk nemzetközi kapcsolatainak keretében történik. Az egyházunkról ezúton kirajzolódó kép egyértelműen pozitív.

a. Egyházunk hivatalos lapja a kéthavonként megjelenő *Református Szemle*, ill. ennek *Gyülekezeti Melléklete*. Az egyházi élet és annak hazai valósága szempontjából mindkettő meglehetősen steril, ill. semmitmondó. Szinte teljesen nélkülözik a kritikai hangot. Tiszteletreméltó teológiai tudományosságukkal, ill. a bennük érvényesülő általános kegyességgel épp az egyházi élet égető kérdéseiről terelik el a figyelmet. Csupán a rövid hírek és az önvizsgálat-szolgálat ugyancsak rövid jegyzeteinek rovata utal valamelyest a létező valóságra. Ezen kívül még az erőltetett hazafiságú, országunk „jeles” alkalmi megünneplésére penzumként megírt elmaradhatatlan vezércikkek hivatottak a - hamisított - valóság tükrözésére. Valóságos egyházi problémának, gyakorlati teológiai-egyházi vagy társadalmi vonatkozású egyházi kérdéseknek nyoma sincs a Református Szemlében, ill. annak mellékletében. Ami mégis megjelenik az: elégedettség, hamis hálaadás, apologetikus öngazolás vagy a hatalom és az általa teremtett társadalmi-egyházi körülmények felmagasztalása.

Mutatóban közöljük a következőket:

Beszámoló a Kolozsvári Református Egyházkerület 1979. május 19/20-án tartott közgyűléséről (Ref. Szemle 1979/5-6.). Az egyházkerületi főgondnok üdvözlő beszédében „hangsúlyozta egyházunk háláját az RSZK magas kormánya iránt azért a zavartalan munkáért, melyet a református egyház kifejtett az országban együttélő többi felekezettel párhuzamosan az Alkotmány és a Törvények védelme alatt... a magas testület táviratot küldött N. Ceaușescunak, az RSZK elnökének, Ion Roșianunak, a Kultuszdepartament elnökének, valamint a Békevédelem Nemzeti tanácsának”. A püspöki jelentés „az elhalálkozás és a megkereszteltek között több ezer lelkes természetes szaporulatot tartott számon.”

A jelen dicsőítése Erdély Romániával való egyesítésének 60. évfordulója alkalmából, a két romániai református egyházkerület püspökeinek tollából (Ref. Szemle 1978/5-6.). „... a hatvanadik évforduló ünnepe hazánk valamennyi nyelvének közös kincse, s egyszersmind ajtónyitása annak a jövődöntőnek, amelyet immár saját jelenünknek nevezünk, és javait nemzetiségi-vallási különbség nélkül élvezzük mindannyian” - írja D. Nagy Gyula magyar (!) református püspök Erdélynek Magyarországtól való elszakítása (!) 60. évfordulóján. „...tegyük

fel a kérdést: mit hozott nekünk a román nép kiteljesedett egységében megvalósult igazi szabadsága?” - teszi fel a kérdést D. Papp László váradai püspök, és 7 pontban elragadtatottan válaszol: „...elhozta a tiszta, biblikus igehirdetést, melyet nem hamisítanak meg különböző pártpolitikai meggondolások..., közigazgatási szempontból olyan presbitériumokat, egyházmegyei, egyházkerületi és zsinati tanácsokat hozott nekünk, melyeket többé nem bérel ki a nemesség, a birtokosok és az üzletemberek. (...) Pénzügyi szempontból tekintve, visszahozta nekünk a bibliai gyakorlatot, amelynek értelmében önként és örömmel kell adakozni személyi és anyagi szükségleteinkre. (...) Teológiai oktatás tekintetében elhozta nekünk Európa első, valóban ökumenikus jellegű intézetét. (...) Ökumenikus szempontból tekintve megajándékozott bennünket a különböző vallásfelekezetek közötti teljes testvériség megvalósításával. (...) Társadalmi szempontból tekintve, megajándékozott bennünket hazánk fiainak példás együttműködésével, tekintet nélkül nyelvi vagy meggyőződésbeli különbözőségekre. (...) Nemzetiségi szempontból tekintve, teljes egyenlőséget biztosított a társadalmi élet minden területén.”

Újabb téma a püspökök születésnapjának megünneplése. D. Nagy Gyula 1979. szeptember 27-én megünnepelte 70 éves születési évfordulóját, amit a lap szerkesztői „református egyházi életünk jelentős eseményének” minősítettek (Ref. Szemle, 1979/5-6.). A felsereglett református és más vallású egyházi méltóságok, valamint Eugen Munteanu kultuszdepartamenti igazgató csupán az államelnök és felesége ünnepléséhez hasonló ajnázásban részesítették az aggkor határára érkezett püspököt. Tizenhárman intéztek hosszú köszöntő beszédet hozzá. A Főtisztelendő Úr mindnyájuk hozzájárulását nagyra becsülte, de jellemző módon leginkább az állam képviselőjét: „Számomra a mai nap több szempontból kegyelmi ajándék, nagy jelentőségű és szívembe vésődő feledhetetlen alkalom. Legjelentősebb adománya épp szocialista államunk vezetőségének és a kultuszdepartamentnek a jelenléte az Igazgató Úr személye által.”

A nairobi sajtópolémia a másik beszédes példa; 1975-ben történt, s beszámol róla a Ref. Szemle 1976/2. száma. Az EV 1975 novemberében tartotta ötödik nagygyűlését Nairobian. Ez alkalommal *Béky Zoltán* észak-amerikai magyar református püspök „memorandumot terjesztett az Egyházak Ökumenikus Tanácsa elé, melyben kérte, hogy vizsgálják felül az 1,2 millió protestáns helyzetét Romániában, mert ott ‘erőszakolt romanizálás’ és ‘erőszakolt deprotestantizálás’ folyik...” A protestáns egyházak jelenlévő képviselői, Papp László és Albert Klein püspökök és Lengyel Loránd teol. tanár „hiteles tájékoztatást óhajtva nyújtani”, a következő főbb pontokban cáfolta a memorandumban felsorolt vádakát: „valamennyi egyház között jó viszony és kölcsönös megbecsülés nyilvánul meg az egyházfők gyakori és baráti találkozásain, valamint az inter-teológiai konferenciákon (...), kizárva minden prozelitizmust, (...) magyar és német nyelvű egyházi-teológiai folyóiratok jelennek meg az egyházak, a teológiai intézetek és a hívők számára (...), az elnyomást cáfolja az a tény is, hogy a protestáns felekezetek számára új templomok épülnek (...), a romániai teológiai hallgatók évenként külföldi tanulmányokra mehetnek (...). A hívők számára énekeskönyvek és valláskönyvek otthon, Romániában jelennek meg (...), az egyházak hathatós állami támogatásban is részesülnek teljes életlehetőségük biztosítása érdekében...” A három egyházi képviselő N. Ceaușescu szájából vett, az igaz valóság ismeretében ironikusan ható mondattal zárta nyilatkozatát: „Nagyon örvendenénk, ha a nemzeti kérdésekre vonatkozó politikát a világon mindenütt úgy alkalmaznák, mint ahogy azt Romániában gyakorolják.”

A Ref. Szemle 1977/2-es száma külföldi díszdoktorok avatásával foglalkozik, amelyre a kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet dísztermében került sor 1977. január 21-én. Svájci, jugoszláviai, nyugatnémet, ausztriai, amerikai és magyarországi neves egyházi-teológiai személyiségek díszdoktorrá avatása jó alkalom volt arra, hogy az

ország látványosan bizonyítson nyílt és szabad, a nemzetközi egyházak kapcsolatát támogató egyházpolitikáját illetően: „Hálát adunk az Anyaszentegyház Urának, hogy az említett történések történelemmé váltak, mégpedig annak a Románia Szocialista Köztársaságnak a területén, amely otthont biztosított a külföldi illetőségű doktorok számára, s a Kultuszdepartament útján kifejezésre juttatta azt az alkotmányos és törvényes szabadságot, amely nélkülözhetetlen feltétele a hasonló szolemnitások megtartásának.” - írja túlcorduló és szemet szúróan magyartalan lelkesedéssel a beszámoló szerzője. Majd idézi a rektor hűségnyilatkozatát: „Mindazokért a megteremtett feltételekért, amelyek biztosítják hazánk összes fiai számára a teljes jogegyenlőséget, államunk magas vezetősége iránti szeretettel és hálával fejezzük ki ezen a helyen is azt az elhatározásunkat, hogy drága hazánk, Románia Szocialista Köztársaság egész népe igaz ügyét fogjuk szolgálni.” - Felfoghatatlanul izléstelen szentségtörés, s különösen egy pap szájából! - Köszönő válaszbeszédében D. dr. Hans Helmut Eber sem mulasztotta el államunk iránti őszinte nagybecsülését kifejezni: „köszönetében kiemelte nemcsak a Teológiai Intézet és a romániai Református Egyház iránti ragaszkodását és szeretetét, hanem a román kultuskormányzat irányában tanúsított tiszteletét és nagybecsülését is. Háláját tolmácsolta azért az ökumenikus kapunyitásért, amellyel épp Romániában találkozott.”

b. Kifejezetten külföldi tájékoztatásnak szánták az 1976-ban megjelentetett *A Románia Szocialista Köztársaságban lévő Református Egyház* c. ismertető füzetet. Szerzője (szerzői?) ismeretlenek. De hadd lássuk, mit írnak a füzetet s annak tartalmát nevükkel fémjelező püspökök a keletkezés körülményeiről: „... a különböző országokban lévő testvéregyházakban élő barátaink arra kértek minket, hogy egy átfogó képpel könnyítsük meg számukra egyházi életünk pontosabb megismerését” (5. old.). Nem tudni, tulajdonképpen kik is kérték meg D. Nagy Gyulát és D. Papp Lászlót az ismertető mű kiadására... Minden valószínűség szerint államunk képviselői, és ők maguk látták jónak az utóbbi időben megsokasodó vádakat, külföldi kritikákat (l. Nairobi, 1975) ily módon egy „átfogó képpel” visszaverni. No, meg közrejátszott országunk azon igyekezete, hogy az Amerikai Egyesült Államoktól elnyerje a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény jogát, aminek heves ellenzői akadtak amerikai magyar, ill. egyházi körökben.

A romániai református egyház szinte minden életmegnyilvánulására és egész szervezetére kitekintő „sárga” füzet tulajdonképpen nem más, mint *a hivatalos állami és egyházi rendszer propagandairata*. Szemléltetésül néhány idézet: „államunk biztosította számunkra a keresztyén szolgálathoz szükséges *szabadságot*. Egyházunk élt ezzel a szabadsággal.” (5. old.) „Az új társadalmi berendezkedés jótéteményeivel élve, a Református Egyház *minden korlátozás nélkül* tölthette be küldetését.” (5. old.) „...a II. Helvét Hitvallás utolsó fejezete... szolgált alapul a Református Egyház és az Isten által rendelt felsőbb hatalmasság közötti *pozitív kapcsolatnak*”, mely által „Isten az ő népének jólétén munkálkodik”, és amelyet „*atyaként rendelt a világ számára.*” (9. old.)

A konkrét egyházi helyzetre és valóságra vonatkozó ismertető részek hangneme hol szemérmesen kozmetikázó, hol hálaadó elégedettségtől túlradó, máskor felhőtlen történelmi-társadalmi pátosz hatja át, vagy nemes egyszerűségű tárgyilagossággal áltat. Szól a füzet „az egyházkerületek történelmi egységének hagyományáról”. (20. old.) Aláhúzza a Statútum szövegezését, mely szerint az egyházi testületek - egyházközség, egyházmegye, egyházkerület, egyetemes egyház – „önkormányzati joggal bíró jogi személyiségek” (Statútum, 4. c.), „megmagyarázza” az 1968-as megyésítéssel kapcsolatos egyház-igazgatási összevonások „pozitív” hátterét: „Az egyházmegyei közigazgatásnak az új társadalmi helyzetet kifejező megyeszervezethez való közelebb hozatala céljából 1968-ban az ország minden egyházában

az egyházi közigazgatási egységek átszervezésére került sor.” (21. old.) Az egyházi-vallásos életre nézve ártalmatlannak ítéli a szekularizációt: „Mi azok felé hajlunk, akik elismerik a szekularizáció pozitív voltát, de ettől függetlenül is megállapíthatjuk, hogy ennek a történelmi folyamatnak következtében a múlthoz viszonyítva nem jött létre semmi változás híveinknek a vallásos életben való részvételében.” (15. old.) Nemzetiségi szempontból „egyházunk boldogan állapítja meg, hogy hívei nemcsak vallásos, hanem nemzeti jogoknak is örvendenek.”(16. old.) A román ortodoxiákkal kapcsolatosan ökumenikus szellemben kijelenti, hogy „a Református Egyház történetének egész ideje alatt közösségben élt a román nép Ortodox Egyházával is.”(8. old.) Ráadásul: „A prozelitizmus ... mindig ismeretlen volt annak a vallási türelemnek az alapján, mely hozzátartozik az ortodoxia lényegéhez.”(45. old.)

A teológiai oktatásról ezeket olvashatjuk: „A teológiai oktatásért hordozott intézményes felelősség kontinuitása nyilatkozott meg 1948-ban, amikor a Kolozsvári és Nagyváradai Egyházkerület egy új, egyetemi fokú protestáns teológiai intézet létesítését kezdeményezték - együtt az Ágostoni Hitvallású Evangélikus, a Zsinatpresbiteri Evangélikus és az Unitárius Egyház vezetőivel.”(35. old.) „Az intézet nevelő munkája mélyíti el azt a közösséget, amelynek ökumenikus karakterét a négy egyház az Intézet létesítésével fejezte ki. (...) Az Intézet ökumenitása életközösség.”(36. old.) „A teológiai professzorok fizetésének biztosítása teljes egészében az állampénztárt terheli.”(29. old.)

„A zsinat hatáskörébe tartozik - olvashatjuk a sárga füzetben - olyan reformoknak a létrehozása, amelyek a két egyházkerület egységét hivatottak megerősíteni (...): a/. liturgiai reform végrehajtása; b/. egységes énekeskönyv szerkesztése; c/. a Statútumnak az egyházi szolgálat új ökumenikus tájékozódása szerinti kiegészítése”, valamint d/. a Teológiai Intézet életének szabályozása.(24. old.)

A helyi hatóságokkal való közreműködést így állítja be a füzet: „Statútumunknak az az előírása, amely szerint a helyi presbitérium támogatja és segíti a politikai községi vezetőinek a munkaképtelenek és az árvák érdekében tett lépéseit, - nem az intézményes diakónia maradványa, hanem az igazi keresztyén szolgálat kezdete...”(16. old.)

A lelkipásztorok, az egyház szolgálói tevékenységük gyakorlásában egyedül egyházi főhatóságuktól függnék (25. old.) - olvassuk. „... évharmadonként összegyűlnek az egyházmegyék székhelyén, hogy megvitassák... teológiai és pásztori kérdéseiket..., hogy részesüljenek a közösség lelki javaiban...” (28. old.), továbbá „örvendetes”, hogy „a hívek önkéntes adományaiból, valamint a Román Állam nagylelkű támogatásával... a lelkipásztorok fizetését sikerült megnyugtatóan rendezni...” (31. old.)

„A pásztori látogatások minden egyházközségben kötelezőek.” (27. old.)

„A gyermekek és ifjak katechizációját a templomban tartjuk hetenként kijelölt napokon, rendszerint szombaton és vasárnap. (...) A gyermekek és ifjak 80-100%-ban látogatják a katechizációs alkalmakat. (...) Nagy meglepéssel állapítjuk meg, hogy mind több ifjú sajátít el alapos ismereteket...” (26. old.)

□

Az öndicséret és önigazolás, a hamisítás és az elhallgatás egyházi életünket részletekbe menően bemutatni hivatott idézeteit, szövegrészleteit - vagy akár az egész füzetet - tovább idézhetnénk. Nem tesszük. Ehelyett azonban még hadd idézzük egyházi életünkkel és önmagukkal eltelt püspökeink útrabocsató szavait: „Azzal az őszinteséggel igyekeztünk válaszolni, amelyeknek nincs takargatni valója, valamint azzal a meggyőződéssel is, hogy történelmi és statisztikai adataink hű képei a valóságnak, amely lényegében lélek és élet.” (5.

old.) - melyeket cáfolva tanulmányunk második részében bemutatjuk, hogy miben és mennyiben *nem* „őszinte”, és „mit takar el”, miről hallgat a hivatalos egyházi tájékoztatás.

II. Törvénytelenlégek és a valóság

Megelőző idézeteinkben D. Nagy Gyula püspök a hazai református egyházi valóságot „lélek és élet”-nek nevezi. Megfelelő megszorításokkal ez így igaz. Lélek hatja át gyülekezeteinket, templomainkat és a hívő népet. Élni akar a lelki egyház, s az elemi egyházi élettevékenységek tekintetében, az egyházi élet alapközösségeiben, a gyülekezetekben a LELKET még nem tudták „megoltani”, s az élet megannyi biztató jelével, megnyilvánulásával találkozunk. Írásunknak azonban nem a pozitív valóság bemutatása a célja, hanem mindannak, ami: lélek-ellenes és élet-ellenes, egyházsorvasztó törvénytelenlég, visszaélés és elnyomás.

A következőkben a tanulmány I. részében körvonalazott problémák, kérdéscsoportok, egyházi életterületek és megnyilvánulások pontok szerinti sorrendjében tárgyaljuk református egyházunk életét.

a/. Lelkiismereti és vallásszabadság. Az ország alkotmányában megfogalmazott eme szabadságjog az országos politikai és egyházi szóhasználatban és gyakorlatban egyaránt üres frázissá kopott. Hangzatos deklamálása a valóságban végbemenő jogtiprások és szabadságkorlátozások elfedésére szolgál. Hangoztatása: szemfényvesztés - visszhangoztatása: az állampolgárok, az intézmények, az egyházak részéről belső politikai kényszer hatására történik, és elnyomatási eszközként szolgál. Nyilvános rendezvényeken, egyházi gyűléseken a hatóságok által elvárt és a hatóság képviselői által előírt „hűségnyilatkozatként” hangzik el, s minden ellenvélemény, elégedetlenség elhallgatására hivatott. Semmibevétele, megszegése - általánosságban szólva - a szabad véleménynyilvánítás elhallgattatásában, a - társadalmi szinten - szabad vallásgyakorlás és a vallásos szemlélet érvényesítésének a megakadályozásában, valamint a lelkiismereti és vallási alapon látványos társadalmi megkülönböztetésben nyilvánul meg. E szabadságjog megsértésének konkrét formáiról a következőkben lesz szó.

b/. „Nyílt és szabad” állami egyházpolitika van hazánkban; nemre, fajra, vallásra való tekintet nélkül hazánk fiai „példásan együttműködnek”; a megteremtett feltételek, a teljes jogegyenlőség feltételei között a külföldi egyházi kapcsolatok zavartalanok, míg befelé, a helyi hatóságokkal való igaz keresztyéni szolgálattudatból fakadó közreműködés idejét éljük - állítja a hivatalos állam és egyházpolitika.

E tekintetben röviden és általánosságban az jellemző, hogy amit a hatalom papíron biztosít, azt a gyakorlatban megtagadja; amit egyik kezével ad, azt a másikkal elveszi.

A párt monopolizálja az egész társadalmat. Egész jól szervezett ateista propagandagépezetével a vallásos tudat kiirtására törekszik. Különösen a pártba „kényszerített” vagy csalogatott állampolgárokra, a tanügyben és állami adminisztrációban dolgozókra, valamint a tanuló ifjúságra nehezedik nagy nyomás. Az e kategóriákba tartozóknak tilos vagy legalábbis nem ajánlatos templomba menni, egyházi-vallási téren megnyilatkozni. Akik mégis megteszik, megrovás, megszegényítés, zaklatás az osztályrészüik. Direkt vagy indirekt módon számtalan módja van a látványos megkülönböztetésüknek: a (viszonylag ritkább) állásvesztéstől a kinevezésekben való háttérbeszorításon keresztül egészen a nyomasztó rossz-szemmel-nézésig. Általában azonban már nincs is szükség elnyomó-megkülönböztető lépésekre, mert a múltbeli - sokkal súlyosabb - megszorítások

nyomán a többség „önként” engedelmeskedik, és elébe siet a törvénytelen elvárásoknak. Az iskolában időnként „razziákat” rendeznek a vallásórákra járó diákok között, s az általános megfélemlítettség légkörében könnyűszerrel elriasztják a gyermekeket az egyházi életben való részvételtől. Ebben a tekintetben kivételesen nagy nyomás nehezedik a református és általában a magyar tanuló ifjúságra, lévén, hogy a „többségi” román ortodox egyházban hivatalosan nincsen vallásoktatás, s ezért az ifjúsági ateista propaganda jórészt a mieinket sújtja, legtöbb esetben egyházi specifikumaink iránti nacionalista türelmetlenséggel párosulva. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a közelmúlthoz képest is enyhült valamiképp a vallásszabadságot korlátozó gyakorlat szigora - egyrészt a hívek passzív ellenállása, másrészt az ateista propaganda eredménytelensége következtében.

Külön is említést érdemel a papi családok tagjainak múltban erőteljesebb, jelenleg enyhébb mértékű háttérbe szorítása. Lelkipásztorok feleségei nehezen vagy egyáltalán nem jutnak álláshoz helyhiány vagy ún. adminisztratív nehézségek következtében. Lévén, hogy nagyon sok a tanügyi végzettségű pap-feleség, sokukat - ha mégis kaptak állást - állandóan zaklatják vallásos meggyőződésük miatt, s nyilvános gyűléseken szégyenítik meg őket amiatt, hogy templomba járnak. Sok pap-feleség emiatt egyáltalán vagy alig jár templomba. A papgyerekek közül sokan nem folytathatják tanulmányaikat felsőbb fokon (gimnázium, egyetem) pusztán *származásuk* miatt, jelenleg azonban csak elvétve, helyi esetekben történnek igazán nyilvánvaló túlkapások.

A helyi hatóságokkal való keresztyéni közreműködés teljes mértékben hazugság. A helyi hatóságoknak szóbeli vagy titkos rendelkezések által meghagyott kötelessége minden tekintetben háttérbe szorítani az egyházat vagy az egyházi szolgálókat. Csak a látszatra kell ügyelniük, melyet az idézett példás együttműködésre utaló és lojális szellemet sugalló idézetek is tükröznek. A lelkipásztorok a társadalmi közéletből gyakorlatilag teljesen ki vannak zárva. A politikai vagy kulturális életben érdemben egyáltalán nem vehetnek részt. Teljes mértékben sikerült kiszigetelni őket a hivatalos értelmiség köréből; magánkapcsolataik azonban e réteggel is többnyire megmaradtak. Összefoglalólag kijelenthetjük azt, hogy - épp vallási alapon - nem élvezik ugyanazokat az állampolgári-politikai, kulturális stb. jogokat, mint a többi állampolgár, jelesen: az értelmiség. Szemszúrásból tagjai lehetnek ugyan a Szocialista Demokrácia Egységfrontja (SZDEF) tömegszervezetnek, ez a részvétel azonban csupán statisztikai jellegű. Megjegyezzük, hogy a SZDEF központi, országos vezetésében részt vevő egyházi főméltóságok jelenléte is csupán a demagógikus „demokrácia” egy húzása a kül- és belpolitikai szemfényvesztés érdekében. Ezek az egyházi személyek csupán elvtelen és kényszerű kiszolgálói a rendszernek.

Egyházunknak az állami hatóságokkal való „példás együttműködése” lényegében nem más, mint e hatóságok kiszolgálása. Az állam és a párt a Kultuszdepartament megyei szervein, pontosabban a megyei kultuszinspektorokon és az állambiztonsági szerveken (securitate) keresztül készítetik „közreműködésre” az egyházi szolgálókat. Az újabb kori egyház történetét ebből a szempontból nyugodtan nevezhetnénk az állambiztonság és az egyház kapcsolatainak történetének is. Az egyházi hierarchia legmagasabb fokától a legalacsonyabbig - mindenütt állandó jelenvaló valóság a „szekus”, az inspektor, ill. informátor (besúgó). A püspökök mindennapi munkatársaik, a belbiztonsági megbízott és az inspektor nélkül egy lépést sem tesznek. És báb-mivoltukban, gyengeségükben, tudatlanságukban - sajnos - igénylik is ezt az egyházra nézve áldatlan közreműködést. Információkat szolgáltatnak nekik, „tanácsokat”, indikációkat kérnek tőlük, és teljes mértékben kiszolgáltatják nekik egyházukat, és nem egy esetben papjaikat. A közegyházban sem jobb a helyzet. Nincs olyan gyűlés, értekezlet, magasabb szintű egyházi összejövetel, ahol az állami megbízottak ne volnának jelen. Elmaradhatatlan hozzászólásaikkal, „útbaigazításaikkal” megfélemlítik, és igyekeznek

kordában tartani a papságot. A megfélemlítésnek és elnyomásnak még kifinomultabb eszköze a papság bizonyos elemeinek a besúgásra való beszerzése, előnyök vagy emberi gyengeségek, kisebb vétségekkel kapcsolatos besúgás által. A papi kollégiumokban általában teljes a bizalmatlanság és az emiatti elszigetelődés és széthúzás. Még saját belkörü értekezleteiken is félnek őszintén szólni vagy egyáltalán felszólalni. Családjuk, gyermekeik, jövőjük miatti féltésből, egzisztenciális félelemből vagy többé-kevésbé rosszul felfogott egyházi érdekből még a jobbak is tétlenül, bénultan szemlélik az egyetemes egyházi élet romlását. Állami beavatkozással és felső egyházvezetői asszisztenciával ily módon egy oly mérvű kontraszelekció bontakozik ki egyre inkább az egyházban, mely a vezető funkciókat (esperes stb.) és a jó gyülekezeti helyeket (városok stb.), valamint a teológia-professzori állásokat az érdemteleneknek, az állam előtt „érdemeket” szerzőknek, a megalkuvóknak, az opportunistáknak és jellemteleneknek juttatják, egyre inkább háttérbe szorítva a hit- és egyházhűségükben védekezésbe, ill. passzív rezisztenciába kényszerülő egyházi személyeket. A vallás-, ill. a „magyar vallás”-ellenes állampolitika ilyenformán fokozatosan teljes mértékben a maga eszközévé alacsonyítja le a „hivatalos egyházat”.

A külföldi egyházi kapcsolatok vonatkozásában folytatott egyházpolitika is lényegében nem más, mint az állampolitika egy sajátos megnyilvánulási formája. Az illetékes inspektorátusok, a Kultuszdepartament és a biztonsági szervek által kifinomult módszerek politikai szűrőjén átjutó, egyházunkat külföldön képviselő személyek „az állam emberei”. Ezek legszentebb hivatásuknak tartják az állampolitika idegenben való propagálását; nem nézve egyházunk romlását, megelégedéssel töltve be egyházi méltóságukat, és élvezve annak személyükre nézve fontos előnyeit. A külföldre kijutók természetesen nem mind ilyenek! Akad közöttük egyházi-társadalmi szempontból steril teológus, szűklátókörű lojalista és jóhiszemű becsapott is. Általában véve vagy (számunkra) nagyon veszélyes vagy (az állam számára) nagyon ártalmatlan személyek képviselhetik egyházunkat külföldön.

Jellemző eset egyházi képviselőink külföldi viselkedésére nézve a már idézett nairobi „konfliktus”, melyben az antikrisztusi vonásokkal felékesített D. Papp László tulajdonképpen saját egyháza ellen ágál.

A hazánkba látogató külföldiek az előbbihez hasonló jól megszervezett félrevezetésben részesülnek. A vendégekre *ráállított* kísérők jól körvonalazott instrukciók szerint nyilatkoznak. Vendégeik „testőreiként” minden „káros” hatástól óvniuk kell őket, hogy a valóságnak nehogy ismeretére jussanak. Az ortodoxiákkal párhuzamosan megszervezett, rendezett találkozások a speciális református egyházi valóságról hivatottak a figyelmet elterelni. Megvannak ugyanakkor a külföldi vendégek számára biztosított különleges útvonalak; a „kirakat-gyülekezetek”, melyek a hagyományos népegyházi felsereglések és folklórjuk által elbódítják (pl. Szék). Kimagasló eseménye volt az állam-egyházi szemfényvesztésnek az 1980-as brassó-pojánai összeurópai református területiális konferencia, mely nem-református zónában, nemzetközi üdülőtelepen, rendkívüli kiszolgálással és ellátással, ajándékokkal, hangzatos ökumenikus jelszavakkal, egy „boldog” ország álmosolyával és saját társadalmának felmagasztalásával szándékozta reklámozni a romániai református egyház jólétét és szabadságát. Az élesebb szeműek azonban bizonyára belátták a kulisszák mögé mégis, ha megakadályozták is őket, hogy eljussanak a hétköznapi gyülekezetekbe...

c/. Nemzetiségi szabadság. A hivatásos nyilatkozatok szerint e téren is minden rendben van. Egyházunk hivatalos nyelve a magyar, nemzetiségi különbségek nem léteznek... S bár a világon mindenütt így megoldották volna a nemzeti kérdést, mint Romániában - írják elképesztő cinizmussal a külföldön bennünket képviselők.

A romániai reformárus egyháznak az biztosít sajátos helyzetet és jelleget, hogy tagjai *mind* magyarok - tehát nemzetiség és vallás egybeesik. Sajátos adottságából fakadnak sajátos problémái is. *Béky püspöknek igaza volt, amikor "erőszakos romanizálással" vádolta ezt az államot.*

A magyar városokban alkalmazott betelepítési politika, a magyar nyelv fokozatos társadalmi elszigetelése és háttérbe szorítása körülményei között, a magyar politikai pártok és érdekképviseleti szervek teljes megszüntetése nyomán - nem véve figyelembe a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa nevű, az erdélyi magyarság elárulására egybecsődített fantom-intézményt - jórészt az egyházakra, különösképpen a protestáns egyházakra és kiváltképp a „magyar egyháznak” is nevezett református egyházra hárult a nemzetmegtartás feladata. *Egyházunknak magyar jellegében rejlik legfőbb erőssége,* ám egyben legtámadhatóbb pontja is. Magyar voltában nagyobb vonzerőt tud gyakorolni népére, de ugyanakkor „szükség szerint” és körülmények szerint demagóg módon megvédhető nacionalizmussal. Ebbéli félelmében egyházunk nem meri kellő határozottsággal képviselni magyar hívei nemzeti jogait, melyekben naponta megrövidítik - áldemokratikus, túlzottan marxista-leninista elvek szerint - kultúrájában, nyelvhasználatában, diszkriminatív intézkedések által. Erre utalnak - többek között - a református egyház létszámára vonatkozó, valódiaknak aligha tekinthető statisztikai kimutatások. Miközben a püspökök szaporulatáról beszélnek, s az ország lakossága is látványosan növekedik, a magyarság létszáma, s ezen belül a református egyházé alig növekszik valamivel. Miközben a hivatalos kimutatás megközelítőleg 700.000 reformátusról tud, nemhivatalos becslések szerint számuk meghaladja az egymilliót. Megjegyezzük, hogy jelenlegi körülmények között még soha nem tartottak egyházi népszámlálást, és az a nagyfokú mobilitás és a tiltások következtében még gyülekezeti szinten is lehetetlen.

Tapasztalataink szerint szerte a magyarok lakta területeken folyik a románosítás, ill. románosodás, és ezzel párhuzamosan a „deprotestantizálás”. A magyarság helyzetének általános romlása (pl. iskolaügy) következtében, ill. azt kiegészítve nő a manipulatív nemzetiségi politika közvetlen hatásának köszönhetően a vegyes házasságok száma, melyet megszépítve „hétköznapi ökumenének” is neveznek; ennek következtében szinte minden esetben a református fél veszít, a román ortodox fél pedig mindent megtesz a gyermekek elortodoxosítása érdekében. Igenis, a nagy hagyományokkal rendelkező román ortodox prozelitizmus napjainkban is virágzik a „népek barátsága” és az „ökumené” kalózzászlaja alatt. A belkörü egyházi életben is egyre inkább tért hódít a román nyelv!

d/. Az egyház „szabad szervezkedésének és működésének joga”. Az e kérdésben fennálló valótlanosságokat az állami egyházpolitikáról szóló részben már többé-kevésbé érintettük. A valóság ismeretében cinikusan hangzik a Statútum azon állítása, hogy „az anyaszentegyház egyedüli feje az Úr Jézus Krisztus”. Egyre kevésbé Ő! Egyházunk feje egyre inkább a Bukarestben székelő kultuszi titkárság állami-ateista hivatala. Az utóbbi harmincöt esztendő egyháztörténete legtalálóbban az állam fokozatos behatolásával jellemezhető az egyházban. Ennek a folyamatnak szervilis kiszolgálói D. Nagy Gyula és Papp László püspökök. A folyamat a váradi egyházkerületben tekint vissza nagyobb múltra, és ott előrehaladottabb. Papp László nemzetgyűlési képviselő minden egykori és jelenlegi egyházi fejedelemséget meghaladó önkénnyel uralkodik püspöksége területén. Ellenfeleit száműzte vagy elűldözte kerületéből. Gyülekezetei jó részének megvonta papválasztói jogát. Betiltotta a gyülekezetekben a szeretetvendégségeket és vallásos ünnepélyeket. Ugyanakkor legélenjáróbb képviselője a külföldi hamis reprezentálásnak stb.

A váradi kerület áldatlan szelleme kezdett áterjedni - különösen a hetvenes évek közepe tája óta - a kolozsvári kerületre is. A két püspökség között kívülről mesterségesen szított ellentétek szorításában, az állam nyomására D. Nagy Gyula sem maradhatott le az egyház kiszolgáltatása és állami vonású átprofilozása tekintetében; úgyhogy napjainkban a két püspök vállvetve harcol az egyház teljes kiszolgáltatásáért. Mindemellett mindketten úgy vélik, hogy a szekularizáció tulajdonképpen nem befolyásolta az egyház életét, miközben az egyház önnön sajátos hivatását és jellegét tagadja meg.

Az egyház zsinatpresbiteri szervezeti jellege mind kevésbé érvényesül. Jól szemlélteti ezt az egyházi közigazgatás 1968-as megújítással való átszervezése. Az egyetemes egyház megkérdezése nélkül, a zsinat teljes figyelmen kívül hagyásával, mondhatni rendeleti úton számolták fel azt a több évszázados egyházmegyei-közigazgatási rendszert, mely az ideig az egyházi önállóság, autonómia egyik legfőbb szervezeti letéteményese volt. Az egyházmegyék azóta többnyire a felsőbb egyházi-állami rendelkezések pusztá végrehajtói – „jogi személyiségi” minőségüktől szinte teljesen megfosztva.

e/. A teológiai oktatás, általában az egyház kultikus személyzetének kiképzése szabadon történik - állítja a hivatalos tájékoztatás. Ezzel kapcsolatban, az intézmények létesítésére vonatkozó szabadság teljes hiányát szemléltetve, érdemes kiemelni az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet létesítésének hátterét. Az önigazoló egyházi vezetés igyekszik ideális ökumenikus intézmény színében feltüntetni a többfelekezetű teológiai intézetet. A valóság az, hogy állami leszűkítő hatalmi szempontok szerint terelték „egy akolba” a különböző protestáns felekezeteket, összezárva, s ugyanakkor megosztva őket. A teológiai intézet jelen formájában egy mesterségesen összehozott áldatlan hatású formátum. Bármelyik pillanatban valamennyi tag-felekezet külön gondoskodna teológiai oktatásáról, ha erre lehetősége nyílna. Állami „abroncsok” tartják össze a nehéz időket látott, önnön tehetetlenségében egyre gyengülő teológiai intézetet.

A kántorképzés évtizedek óta megoldatlan, minek következtében az egyházi éneklés mélypontra jutott.

A vallásos alakulatok és egyesületek és az egyházi tisztviselők egyesületei teljességgel hiányoznak.

Az egyházi sajtót és könyvkiadást mesterségesen támasztott adminisztratív akadályok és az elképzelhetetlenül vaskalapos cenzúra köti gúzsba. Az egyház még a hívek elemi énekeskönyv- és falinaptár szükségletét sem tudja kielégíteni.

Valóságos, égető egyházi problémáknak még csak a felvetésére sincs mód, nemhogy a megoldására.

A klerikalizmus s az állammal párhuzamos egyházi személyi kultusz elképesztő méreteket öltött.

(Tőkés László)

Interjú egy katolikus pappal

Kérdés: Főtisztelendő Úr! Nem tartja furcsának, beszédesnek azt, hogy épp Önt kerestük meg, kértük meg erre az interjúra?

Válasz: Beszédesnek találok, de nem furcsának. Azt hiszem, ez abból a dologból fakad - persze bizonyos személyes kapcsolatokon túl -, hogy én magam meglehetősen szemben állok egyházi, itteni egyházi hierarchiánkkal, s ugyanakkor - a legtöbb kollégámtól meglehetősen eltérően - inkább érzékelem e rendszer velünk szembeni ellenséges törekvéseit.

K: A rendszer ellenséges voltát? Vagy az itteni emberek, beleértve természetesen Önt is, ellenséges magatartását a rendszerrel szemben?

V: A magam részéről csak azt tudom mondani, hogy mint pap nem tanúsíthatok ellenségességet, bár el tudok képzelni indokoltan ellenséges magatartást ezzel a rendszerrel szemben. De nem az én esetemben.

K: Úgy értsem ezt, az egyházon belüli személyeknek nemcsak a rendszerrel szemben kell taktikázniuk, de a rendszerrel szembeni magatartásukban saját lelkiismeretükkel, saját egyházukkal is?

V: Nem. Ez nem taktikai kérdés! Krisztus és a Krisztusi Szeretet a mi életünk lényege, és persze ez a lényege az egyház világi tevékenységének is. Az egyház és ezen belül az én véleményem szerint is az ellenséges magatartás, álláspont nem megoldás. Az igazi megoldás az Isteni Kegyelem és az Isten irántunk tanúsított szeretete, mely végső fokon megóv bennünket egy embertelen rendszertől vagy a terrortól, a terror ellenére. A mi feladatunk az, hogy Istenre hagyatkozzunk, az emberek számára pedig ez egy felajánlott út, egy Isteni Út, amelyet választhatnak és elutasíthatnak. Emellett azonban el tudok olyan ellenállást képzelni, (s az ellenállás persze ellenségeskedést feltételez mindig), amely kiegészíti a mi hivatásunkat.

K: Konkrétan: szóval az Ön álláspontja lényegében megegyezik azon dél-amerikai katolikus papokéval, akik...

V: Igen. Egyetértek, persze, amennyire ismerhetem a részleteket. De nem hiszem, hogy olyan formában és olyan mértékben van lehetőség arra, hogy itt egy dél-amerikai pap elkötelezettségét magunkévá tegyük...

K: ...már csak azért sem, mert a legbrutálisabb mai dél-amerikai diktatúra is több kritikai magatartást tesz lehetővé az egyes állampolgára számára, mint a mai román rezsim.

V: Nem tudom, meglehet. Az is lehet, hogy ez túlzás. De ez politikai kérdés. Az Isten, a hit szempontjából diktatúrák között nincs különbség.

K: Azt mondta, Főtisztelendő úr, hogy „az egyház és én”. Ha ezt a kijelentést komolyan elemzem, akkor az Ön különvéleményét, hogy ne mondjam azt: ellenállását az egyházi hierarchiával szemben meglehetősen *megosztottnak* kell tekintenem. Nemde?

V: De. Viszont tisztán kell látni: ma itt a katolikus egyház, szemben mondjuk a református vagy a zsidó egyházzal - ami kiszolgáltatottságát illeti -, bizonyos fokig nem olyan

„egységes”. Erkölcileg, emberileg nincs olyan egyetemesen diszkreditálva, mint az említett másik két egyház. (Nem akarom, hogy félreértsetek, nem a gyülekezetekre vagy a hívekre gondolok, hanem csakis a hierarchiára!) Nem utolsó sorban azért mondhatom ezt, mert a közelmúltban elhunyt főpapunk, *Márton Áron*, nemcsak szentéletű ember volt, hanem - mint köztudott - politikailag is teljes értékű erkölcsi személyiség. A többi egyháznál a fontosabb pozíciókat már mind besúgók, korrupt párt-szolgák töltik be, s e tény az alsóbb papságot is vagy gerinctelenségre csábítja, vagy gerinctelenségre kényszeríti. Természetesen nem mindenkit, és szép számmal vannak ellenpéldák is. A katolikus papok esetében azonban volt egyfajta felsőbb *biztatás* is arra, hogy az állam csábításainak vagy erőszakának ellenálljanak. Ezzel együtt azonban a sөpredék a felszentelt papok között is egyre gyarapszik.

K: Milyen pozitív lehetősége, igazi papi lehetősége van egy katolikus papnak ma Romániában? S mindennek az ellenkezője: a gerinctelenségnek milyen lehetőségei vannak?

V: Pozitívumok. Ha jól meggondolom, négy ilyen lehetősége van egy papnak. Egyrésztől itt vannak a prédikációk. A prédikációkat ma már nem figyelik olyan árgus szemmel, mint mondjuk néhány évvel ezelőtt, de azért nem szabad azt hinni, hogy ma nem szabadítanak az emberre besúgókat. De ha a gyülekezet jó viszonyban van a pappal, akkor egy idő után kialakulhat közöttük egyfajta jelbeszéd, amely révén az ember sok mindent elmondhat. Ezzel függ össze a másik igehirdetési szabadság és papi kötelesség: a személyes érintkezés. De erről inkább ne beszéljünk, hisz ez a mi titkaink közé tartozik.

A harmadik: a hitoktatás. Néha, rövid, nagyon rövid időszakokra az egyházat a rendszer békén hagyja, ez nem azt jelenti, hogy az egyház szabad lesz, csupán, hogy rövid időre fellélegezhet. De ezekben az időszakokban sem vált soha kockázatmentessé a gyermekek hitoktatása. Ma különösen nehéz helyzetben vagyunk. Különös megfigyelni, ma mindenekelőtt - és egyre inkább - olyan gyermekek járnak hittanóra, akiknek *családilag* különösebb veszítenivalójuk nincs. Igaz, Erdélyben ma egy olyan világot élünk, amelyben azok vannak többségben, akik már majdnem mindent elveszítettek. Munkások, parasztok, gyakran olyanok gyermekei, akik börtönben vannak. Ha, mondjuk egy tisztviselő, értelmiségi elküldi hozzám a gyermekét, és ez kiderül - milyen könnyen kiderülhet! -, akkor nagyon hamar az utcán találhatja magát. De hát ez közismert dolog.

K: No és az a negyedik lehetőség, amely egy pap rendelkezésére áll?

V: Igen. Mivel publikációs lehetőségünk nincs, azok, akik még külföldre járhatnak, figyelmeztethetik az egyházi közvéleményt vagy a kinti (magyarországi) közvéleményt, hogy itt most mi folyik. A legfontosabb, úgy vélem, a tanúságtétel. Hogy hitele legyen és egyre nagyobb mozgósító hitele annak, aki híreket visz, közöl. Tisztában vagyok azzal, hogy Rómában tudják, mi folyik itt. A Szentatya is tudja. De ezt a tudást és a velünk szembeni kinti felelősséget és figyelmet ébren, frissen kell tartani; megint csak egy feladat...

K: És az áldatlan papok?

V: Nézd, erről nem beszélek szívesen. Elégedj meg azzal, hogy azoknak az igazi papi lehetőségeknek, amelyekről az előbb beszéltem, megvan a fonákjuk is; és közülünk sokan abban a tévhitben élnek, hogy papi hivatásukat, kötelességeiket akkor teljesítik, ha hazudnak a szószéken, ha elzárkóznak az emberektől, ha a gyóntatószékben megbocsátják a bűnökkel szembeni önmegadást, ha a rendszer hitelét megerősíteni utaznak Nyugatra stb. Az, hogy egy pap miképpen viselkedik, sok tekintetben személyi feltételektől is függ, bár hiszem, nem minden pap gazember, aki a rendszerrel kiegyezik.

K: Kiegyezik...?

V: Rosszul fejeztem ki magam; azt akartam mondani: aki ideiglenes kompromisszumot köt a rendszerrel. Ha annak idején a papok és az egyház nem kötött volna kompromisszumot a rendszerrel vagy a megszálló hatalommal, ma már nem léteznénk. Persze, *mindig* szükség volt olyanokra is, akik nem kötnek kompromisszumot. És az is természetes, hogy mindig ők lesznek kisebbségben. Szükség volt, igen, szükség volt azokra a katolikus (és nem katolikus) papokra, akiket a nácik deportáltak. Mert voltak ilyenek is. Szükség volt arra a példázatra is, amely a széplaki (Bihar megyei) katolikus pappal, a mártíremlékű *IVÁNYI* lelkésszel történt: 1945-ben az oroszok az egész falu (a gyermekeket is beleértve) szeme láttára lőtték agyon minden ok nélkül, csak azért, mert pap volt, s a szó legszorosabb értelmében, akár egy állatot... Szükség volt az 1956-58-ban deportált, agyonvert, megnyomorított papok példázatára is... Nem a szenvedésre és nem a halálra volt szükség, hanem a példázatra...

És hogy mire *nincs* szükség? Sok mindenre. Többek között arra sem, hogy egyes katolikus papok Nyugatra menjenek ottani egyházközségektől dollárt koldulni, amelyre természetesen a román kormány teszi majd rá a kezét, s amelyekből újabb ateista kampányokat szervezhetnek!

K: S egy utolsó kérdés: magyarnak lenni és katolikusnak lenni? Mi az összefüggés, és mi a különbség e két dolog között a mai Erdélyben?

V: Mióta megszüntették - jobban mondva betiltották - a görög katolikus vallást, azóta katolikusnak lenni sorsszerűen egyértelműen magyart jelent Erdélyben. Vagyis a két dolog egy és ugyanaz. A vallás keserveit felduzzasztják a nemzeti keservek, és a nemzeti keserveket a vallás keservei...

(Ara-Kovács Attila)

„Szólott az Úr” - mondanom kell. Ezért holtom után is beszélni vágyom

(Az itt közreadott kézirat-részletek külföldről kerültek *vissza* hozzánk. Nem tudjuk, közölték-e már valahol, vagy sem, szerzője nevét épp ezért nem hozhatjuk nyilvánosságra. A szöveg egy nagyobb visszaemlékezés első része, amely a két világháború közötti és az orosz megszállással lezáruló erdélyi élet sok mindent eláruló, azt dokumentáló felelevenítése. Értesüléseink szerint a kézirat második része az ötvenes-hatvanas esztendőök eseményeit öleli fel. Amint ezt a részt is megkapjuk, folyóiratunk azonnal közölni fogja.)

(Ara-Kovács Attila)

(...) Vannak időpontok az ember életében, amelyeket sohasem felejt el. Ilyen számomra 1939. április hónapja. Annak is a 18. napja. Ezen a napon küldött el engem Isten dr. K. J-hez, hogy a szabadító Jézus Krisztus felé fordítsam. Ennek előzménye a következő.

Ez az orvos évek óta szenvedélyes morfinista volt. Többször került kórházba, elvonókúrára, de mindig recidivált. Emiatt ide-oda dobálta a sorsa, mígnem hozzánk került mint orvos. Zsidó vallású volt, a felesége református. Az asszony szorgalmasan eljárt bibliaóráinkra, közben összebarátkozott a feleségemmel. Bibliaóráink előtt vagy után rendszerint bejött egy kis beszélgetésre. Ezenközben tárult fel a szíve. El-elpanaszolta, hogy bár a férje nagyon jó ember, de nagy a bánata, mert szenvedélyes morfinista.

Egy ilyen alkalommal azt ajánlottam neki, hogy én megpróbálom a férjével lelkileg foglalkozni. (...) Néhány nap múlva éreztem a várt belső indítást. (...) Megérkezésem után néhány percre kívánságom szerint magunkra hagyattunk. A világ eseményeiről áttértem arra, hogy engem az Isten küldött néhány ízben már egy-egy emberhez, s ezt tette most ismét velem; ide irányított Önhöz. Csodálkozó szemekkel nézett rám az orvos.

- Ne áruljunk zsákbamacskát, én tudom, hogy a morfium szenvedélye tartja rabságban, jöttem bizonyosságot tenni a Szabadítóról, Jézusról, aki egyedül képes megmenteni ebből Önt, mert az orvosi tudomány, tudom, több ízben csődöt mondott, visszaesett megint. Azonban Jézus meg tudja végképp szabadítani, csak hozzá forduljon!

- Kérem - válaszolta -, én először is félig-meddig ateista vagyok. Hiszek ugyan Istenben, de nem úgy, ahogy a papok tanítják. Aztán meg Jézust becsülöm mint egy kiváló embert, nagy szellemiséget, de nem fogadom el mint Istent, ahogyan beszélt itt róla. Viszont valamin csodálkozom magammal kapcsolatban; a tiszteletes úr itt egy csomó kellemetlen dologról beszélt nekem, amit én eddig soha senkinek az életben el nem túrtam, most mégis jól érzem magam Önnel. Kérem, jöjjön el máskor is, és beszéljen nekem, mert ezt az én rabbim nem tette volna meg. Ha tudott volna a szenvedélyemről, legfeljebb másokkal beszélt volna arról, de nem keresett volna fel, hogy rajtam segítsen. De erre nincs is szükségem, mert magam akarok megszabadulni, én felemelt fejjel akarok megállni az Isten előtt. (...)

Fiatal, 27 éves pap voltam, ő pedig 40 éves, intelligens ember, ezért féltem volna vele vitába szállni. Éppen ezért nem mentem hozzá többet, de annál gyakrabban imádkoztam.(...)

Négy hónap múlva szinte (a találkozásunkkal) azonos napon bejön hozzám egy este: „Elfogadtam, amiket mondott; jöjjön el, kérem, hozzánk beszélgetni...” Erre elővéve Bibliámat, felmutattam neki a küldetésem igéit a dátummal, és előtte beírtam a beteljesedés napját. (...)

Vacsora után, mikor megjelentünk, nem engedte, hogy a világ eseményeiről szóló csevegés legyen a bevezetésünk.

- Hagyjuk, ezeket, beszéljen nekem Jézusról, a szabadítóról!

Hajnali három óráig tartott az első találkozásunk. Azonmód megegyeztünk, hogy minden nap délután eljön egy órára előkészítőre, de két-három óra lett rendszerint belőle. Szomjasan hallgatta minden szavamat. De én mégis gyáva voltam, nem mertem vele sohase imádkozni. De amikor az imádság kérdéséhez érkeztünk, már határozottan leszögeztem annak a szükségét minden találkozónkon. Így is fejeztem be. Nagy csodálkozásomra valami forró lélekkel mondotta rá az áment.

Mikor felmerült a keresztelés kérdése, és én azt mondtam, hogy vasárnap délelőtt a templomban gondoltam azt, előbb visszariadt, de csupán azért, nehogy botránkoztató legyen az emberek számára. Mikor én azt mondtam, hogy éppen az ellenkezőjét várom, példamutatást arra, hogy felnőtt fejjel is oda kell állnunk a Krisztus elé, kész szívvel egyezett bele.(...)

Minden héten együtt töltöttünk nálunk egy estét. Sose mulasztotta el az „Amint vagyok sok bűn alatt, de mert hallom hívó szavad”-at elénekelteni. Többször meg is jegyezte:

- Emlékszem rá, amikor először felkerestél, azt mondtam: felemelt fejjel akarok megállni az Isten előtt. Most meg azt: amint vagyok sok bűn alatt.

Még ez a szava drága emlékem: „Tudom, hogy a világ előtt továbbra is bűdös zsidó leszek, de nekem egy a fontos, hogy megtaláltam az én Megváltómat.” A lelkében megkezdődő harc Jézus szabadító győzelmével ért véget.

De a zsidóság is felfortyant ellenem. Előbb a rabbi jött el megmondani, hogy mennyire szerettek engem *eddig*.

- És most gyűlöltek? - kérdeztem.

- Nem. Nem mondhatom, de fáj, amit tettél.

- Én szeretlek ezután is - mondtam -, s szeretetemet azzal is be akarom bizonyítani, hogy akit csak tudok, elvezetek a megígért Messiáshoz, a Krisztushoz. Mert nem Hitler üldöz valójában Titeket, ő csak az Isten botja, amivel üt most Rajtatok. Ezt el fogja törni Isten, mint ahogy megtörte Asszíriát, viszont ellenetek az antiszemita üldözés újból és újból kiújul, mert a Krisztus halálát így követelték ki őseitek. (...)

Elment. Utána az aradi lapokban nagy támadó cikkek jelentek meg ellenem, melyekben szememre vetették a hálátlanságomat a zsidósággal szemben, amely kenyeret adott éveken keresztül az apósomnak, amikor mint tanárt alkalmazták - ti. az egyház felfüggesztette állásából, amikor megalapította a romániai református hívek óhitű csoportját 1930-ban.

Hallgattam, de amikor a románok a megye zsidóságát Aradon összegyűjtötték, készséggel vállaltam a zsinagóga kegszereinek az elrejtését és megőrzését otthonomban. (...)

Nemsokára megjelent az Antonescu-kormány rendelete, ami megtiltotta a zsidók megkeresztelését. Ez ellen egy cikkben tiltakoztam, de azt hivatalos lapunk szerkesztője nem hozhatta le, bár igazat adott nekem. A politikai hurok szorulását egyre jobban érezte egy zsidó ecetgyáros, akit még a szakismerete miatt P.-án hagytak. Kérte, hogy kereszteljem meg. Hajlott ugyan már előbb a református vallás felé, de most az érdek sürgette. Azt remélte, hogy több biztonsággal maradhat majd távol a zsidókat most sújtó sorstól. De az ellenkezőjét érte el, mert a rendelet megszegése miatt Transznisztriába deportálták a románok, az oroszoktól Romániának juttatott tartományba. Engem pedig beidéztek az aradi törvényszékre, ahol felelősségre vontak: hogy mertem megkeresztelni azt az embert?

- Mert ez krisztusi parancs - válaszoltam.

- Nem tud a rendelkezésről?

- De igen.

- Hogyan, tehát ezután is kész zsidókat keresztelni?!

- Ezután még inkább! Mert eddig ott lehetett a félelem a szívemben, hogy érdekből tehetik, de most nem kell tartanom ettől. Ha egy zsidó eljön hozzám, mondván: elfogadom Krisztust mint a világ Megváltóját, és kérem, kereszteljen meg - erre feltárom előtte: nézd, ezért neked külön büntetés a sorsod, mert száműzetés következik reád. De ha te kész vagy a hitedért ezt vállalni, a Krisztusért én is mindent veled együtt vállalok. Így még szívesebben megkereszteltem, mint annak előtte!

- Adja ezt írásba!

- Kérem, gépelje meg a nyilatkozatomat.(...)

Aláírásom után megfenyegelve távoztam, várva sorsomat.

Pár hónap múlva meghalt Schönstein, volt P.-i rabbi.(...) Ezt hallva, azonnal elhatároztam, hogy bemegyek a temetésre. (...) Mondom ezeket a feleségemnek, aki helyeselt mindent. Majd a templomi szolgálat végeztével kihirdettem, hogy elhagyom a délutáni istentiszteletet, mert megyek a rabbi temetésére. Megrettenve figyeltek föl erre többen, és amikor a templomból kijöttünk, igyekeztek lebeszélni, de látva hajthatatlanságomat, a feleségemen keresztül próbáltak visszakozásra bírni. (...)

Aradra érve, meglepte a zsidóságot a megérkezésem, s még inkább az, hogy beszélni is szándékozom. Két rabbi után én álltam a koporsó melletti emelvényre. Mint Isten rám bízott üzenetét a számukra, úgy olvastam föl a próféta szavát:

- Elhoztam ezt, mert szeretlek Titeket, most is, amikor sokan üldöznek. Szerettem a kollégát és annak családját. Most, amikor ő már nincs életben, Titeket állítalak az özvegye és árvái mellé. Hordozzátok szíveteken a sorsukat! De miből, mikor nekünk sincs egzisztenciánk - kérdezitek. De van még tartalékok. Vigyázzatok, nehogy, érzéketlenek lévén, ezt a családot nélkülözni hagyjátok, mert megverhet az Isten, hogy Ti is elpusztultok, és itt marad a tartalékok! Még azt is meg kell mondanom, hogy merem én azt mondani most, hogy szeretlek, amikor egy hatalmas áramlat gyűlölettel fordul ellenetek, miként merek én közéték állni, amikor sokan félelemből távol tartják magukat Tőletek? Az adja nekem ezt a szeretetet és bátorságot, akinek neve hallatára többeknek a hátán végigfut majd a hideg: Jézus Krisztus, a megígért Messiás.

E szavak hallatára a rabbik krárogni kezdtek, de az emberek rajongva hallgatták szavam. A gyülekezet dermesztő hidege helyett jól esett a legtöbbször érezni a krisztusi szeretettől

áthevült szívem melegét. Volt, aki azt mondta: örült ez az ember, hogy most közénk mer jönni. Többször érdeklődtek felőlem, hogy nem tartóztattak-e le még? (...)

(...)

Ma délután egy rettenetes bánat szakadt a szívünkre, mert megtudtuk, hogy a bécsi döntés bennünket itt hagyott (Dél-Erdélyben, Romániában). Leírhatatlan az, amit átéltünk mi, kikre e szomorú sors szakadt. Menekülni, minél hamarabb ott lenni a többi magyar testvéreinkkel, ez a vágy égette a szívünket. De belehasított a lelkembe a felelősség: mi lesz a rámbízott lelkekkel?! (...)

Éjjel fél egykor hallgattam a rádióban a bécsi tárgyalásokról hazatérő miniszterek (Teleky és Csáky grófok) fogadtatását. Előbb nem bírtam hallgatni, de majd erőt vettem magamon, és sírva végighallgattam a fogadtatást.

Elhatároztam mégis, hogy maradok. Ez az elhatározás volt igazi imám népünkért, mert engedelmesség volt ez Isten akaratával szemben és szeretett népünk iránt...

/Később a szerzőt családjától elszakítják a háborús események; Aradra visszatérve, találkozik feleségével, aki - ismerve a szerző elleni ellenséges hangulatot - megpróbálja lebeszélni arról, hogy falujukba visszatérjen./

Lecsendesedése után feleségem elbeszélte, mi mindenben ment keresztül elszakadásunk óta. Mennyi házkutatás, esti csendőrségre-hurcolásban volt része. A házkutatásokkor a románok többször kerestek engem, hogy kivégezzenek. Gépfegyver állt az udvarunkon, hogy az kaszáljon le, ha fegyveresen - amint hírlett felőlem - kirohannék a házból, mely körül volt véve, s bent három tiszt több katonával kutatott. Újból és újból kihangsúlyozták, hogy ha megtalálnak, úgy lőnek le, mint egy kutyát, mert a harcokba a magyarok mellett és a románok ellen beavatkoztam. (...) A front elvonulása utáni hetekben még mindig tartott azért a hajsza. A régi őrmester helyébe, aki engem jól ismert, új került a csendőrség élére, aki az esti beidézéseknek csak akkor vetett véget, mikor azt hallotta, hogy a feleségem állapotos, és belepusztulhat. No, meg néhány értékes ajándék, írógép, télikabát családom felé fordította a szimpátiáját, és azt ígérte a feleségemnek, majd szól, ha hazajöhetek. (...)

Másnap délután két óra körül érkeztünk be a falu közepébe. Egy órán belül 19-en jelentették az öreg őrmesternek, hogy hazaérkeztem. De már őt leváltották, és az új is megtudván a hírt, azonnal jött értem, és vitt a csendőrségre. Egyéves kisfiamat letéve karjaimból, nyugodtan indultam vele. Első este, a jegyző szavára, még hazaengedett, de többet nem, mert félt, hogy megszököm. Megindította a kihallgatást. Én mindent nyíltan, őszintén megmondottam. Miként fogadtam a magyarokat, miként bántam a románsággal.

- De honnan volt a zászló? - kérdezte.

- A szent-koronást a régi időből őrizték a hívek, a másikat a nagy döntések éveiben készítettük, hogy kéznél legyen.

- Hogyan, maga azt gondolta, hogy egész Erdély a magyaroké lesz?

- Nem. Csupán figyelve, hogyan darabolják szét az országot, arra számítottam, hogy Erdély nyugati részét észak-dél irányban szelik, és ebben Arad vármegye is benne lesz.

- Miért tette ki a zászlót?

- Mert így diktálta a szívem! De a románokat őszintén szeretem, és elhatároztam, hogy mindenben megvédem őket, mert arra kötelezett engem az én Istenem, hogy a saját népemet éppúgy szeressem, mint a velünk lakó népeket. (...)

1945 januárjában szedték össze P-n a német lakosságot, hogy Oroszországba deportálják őket. (...) Egyik nap őrmesterünk felszólított, hogy kövessem, és meghagyta, hogy a feleségem készítsen meleg ruhát és 15 napi élelmet.

- Hogyan, már a magyarokat is viszik? - kérdeztem.

- Nem tudom - válaszolta.

- Vagy ez csak nekem szól?

- Azt sem tudom.

Amint haladtunk az utcán, meglepetten és ijedten jött hozzám egy barátom: mi van? - kérdezte. Egyelőre engem is visznek be az orosz lágerbe, mondtam, hogy aztán Isten mit akar, azt majd meg fogjuk látni.

Amíg a német ajkú lakosságot előbb a községházára, bizottság elé vitték, és onnan továbbították, addig engem egyenesen az orosz katonához, ahol rögtön beírták a nevem, és betettek a németek közé. (...)

Közben megtudtuk azt is, hogy hitlerizmussal vádolnak. Pár napi ottlétem alatt, az orosz katonákat jellemző gyermekszeretet miatt, kilencéves fiam ki-bejárt közöttünk, és hozta-vitte a leveleket. Így aztán megírtam a feleségemnek, hogy menjen be Aradra az orosz parancsnokságra, ahol a zsidók által igazolhatja, hogy mint áll a helyzet. A főrabbi pár sorával és néhány zsidó férfival ment el feleségem az orosz parancsnok elé, ahol azzal fogadták:

- Igaz ugyan, hogy magyar a férje, de mert ennek ellenére hitlerista volt, annál inkább ott a helye Oroszországban...

Ezt a vádat aztán azonnal elejtették, amikor a parancsnok elolvasta a levelet, és meghallgatta a zsidóság jó bizonyágtételét.

Így érkezett meg a parancs, és én estére szabad lettem. De nem egyedül, mert feleségem szót emelt még a katolikus lelkész mellett is, aki, bár német ajkú volt, de szintén humánusan viselkedett az elmúlt évek alatt.

(...)

1952-ben az én kicsi, mindössze 400 lelket számláló gyülekezetemből egy 1400 lélekszámú gyülekezet hívott meg egyhangúlag. Elfogadtam, de a választásomat nem hagyta jóvá a minisztérium. Emiatt 300 aláírással ellátott kérvényt küldtek fel Bukarestbe, s a helybeli párt is igazolta, hogy a falu népe engem kíván papjának. Azonban akkor már én feketelistán voltam mint bethánista, és a fellebbezés következménye az lett, hogy a kérvényt felvivő beszolgáló lelkésztől és tőlem is megvonták az államsegélyt. Hogy ne terheljem a kis gyülekezet nagyobb részt iparosokból és kereskedőkből álló híveit, kiknek lába alól kicsúszott teljesen a régi talaj, és maguk is gyári munkások, napszámosok lettek, és ugyanakkor, hogy nekik példát mutassak az új helyzetbe való beilleszkedésre, 1953-tól minden évben elmentem cséplőmunkásnak a gépekhez. Két hétre elküldtem teológiára készülő I. fiamat azzal, hogy utána felváltom én, ő pedig aztán elmegy rokont látogatni. Így is történt. Egy értelmes öreg cigány volt a gépnél a bíró, ki tisztelettel fogadott és bánt mindég velem. Nekem egyik presbiter lett a munkatársam, akivel együtt dolgoztam heteken át. De egyik nap valamiért nem jöhetett ki dolgozni, így munkatárs nélkül maradtam. Az emberek, akiknél érdeklődtem társ után, elmondták, hogy egyedül Ilie cigánynak nem jött ki a társa, de szóljak a vezetőknek, ő ad majd valakit mellém, a cigányt ugyanis nem tartották hozzám méltónak. Én sem. De ezt a gondolkodást megítélte bennem az Isten Lelke. Gőgnek, felfuvalkodásnak pecsételte, azonnal láttam, ezért kell tehát, hogy épp Ilie cigánnyal dolgozzam! Magamhoz is hívtam, s mondtam,

hogy ma együtt fogunk dolgozni. Mivel én a pihenés szakaszaiban a Bibliát és egyéb hitépítő könyveket olvastam, az emberek érdeklődésére gyakran elmondtam az Isten Igéjét. Rendkívül megszépítette az én, a cigánnyal eltöltött első napomat, hogy Ilie szomszjasan hallgatta az evangéliumot. De nem csak ő, hanem a polyvánál dolgozó felesége is. Ettől kezdve a cséplésszezon alatt gyakori lett a beszélgetésünk. Mikor pedig P-n befejeztük a cséplést, és átmentünk a szomszéd román faluba, tekintettel, hogy oda már nem jött ki az én presbiter munkatársam, Iliét választottam állandó társamnak. Pihenéseinkkor tanítani kezdtem olvasni és írni, hogy maga is tudja olvasni majd a bibliát; jelszavunkká lett: írni, olvasni Jézusért!

Egy alkalommal, amikor órákig javígtatták a gépet, én pedig félmeztelenül ültem a mezőn, körém gyűltek rendre a cigányok, és hallgatták az Igét, amit én nagy boldogan mondogattam nekik. Közben átfutott lelkemen a gondolat: milyen gonosz és hitvány tudtam is én valamikor lenni, mert eszembe jutott egy imám, mit képes voltam valamikor elmondani, amikor pedig már a missziói tűz égett a lelkemben: küldj akárhova, Uram, csak cigányok közé ne! - Íme, most ellenkezőjére fordította Isten, épp cigányok között ülök nagy boldogan, és hirdetem nekik az evangéliumot.(...)

Közben folytak évről évre a csendes napjaink, melyeken mindig szép számmal gyűltünk össze. Keresztelők, névnapok, házassági évfordulók, esküvők mind drága lehetőségek voltak, hogy sokan összegyűljünk az Ige köré egy-két napra. Az államhatóság ezt nem vette jó néven. Külön is figyeltettek bennünket. Engem személy szerint az egyik minden nap bejáratos imaközösségi tagunk követett minden ténykedésemben. Szerencsétlen bekényszerített teremtés nem sokáig bírta magában hordani bűnös titkát, s bevallotta lelki terhét nekem. Ezt hallván, azt mondtam neki: engem nem izgat, mert bárkinek megmondom, ami a szívemen van, és amit teszek, de őtet sajnálom, mert nincs békessége, épp ezért azt ajánlom, hogy tagadja meg a vállalt aljas szolgálatot, és ne adjon több jelentést rólam. Próbálta megtenni, de megfélemlítették, így aztán vállalta tovább. Erre aztán azt tanácsoltam, hogy tárja föl őszintén a szerveknek, hogy nekem mindent elmondott, s akkor vége fog szakadni az egésznek. Így is történt, s tovább nem kényszerítették.

(...)

1958. május 26-án, Pünkösöd másnapján délután a sz-a-i szórványban szolgálva, egy bánkódó lányt vigasztaltam a Jelenések 2,10 első szavaival: „Semmit se félj azoktól, amiket szenvedned kell!” De hirtelen megtorpantam, mert éreztem, hogy az Ige további szavai már csak reám vonatkoznak: „Ímé a Sátán egynéhányat ti közületek tömlöcbe fog vetni, hogy megpróbáltassatok, és lesz tíz napig való nyomorúságotok. Légy hív mind halálig, és neked adom az élet koronáját.”

És a következő órákban valóban ez történt meg.

Délután Aradra mentem be, hol I. fiam segédlelkész volt... és a nagypapi dolgozatát gépeltük sürgősen azokban a napokban. Elfogyván a papírunk éjfélkor, lefeküdni készülődtünk, amikor kopogtak.

- Ki az, mit akarnak? - kérdeztük.

- A P-i lelkésszel van dolgunk - válaszolták. Amikor az ajtót kinyitottuk, két fiatalember lépett be, és azt mondta, hogy ma délután otthon kifosztották a lakásunkat, de ők elfogták a tolvajokat a holmival, és ott vannak a milícián, menjek, és válogassam ki a holmiaimat. Gyanús volt ez a késői megkeresés nekem. Hogy a fiam tudjon további sorsomról, azt mondtam neki: gyere te is velem, mert neked is voltak otthon ruháid, és azokat te ismered. Így ketten indultunk. Az utcára kiérve láttam, hogy már többen várnak, azonnal tisztában

voltam helyzetemmel. Pár száz méterrel arrébb egy kis autó állt, amikor ahhoz értünk, a két felkeresőm így szólt a sofőrhöz:

- De jó, hogy itt vagy. Nem lennél szíves bevinni minket a milíciára?

- Hogyne, szívesen - volt a válasz.

Mikor felültettek, mondom a fiamnak:

- Érted, hogy miről van szó?

- Igen, édesapám - válaszolta.

- Azt mondom én neked, amiről Pünkösd-ünnep első napján szoltam: „Jobb nektek, hogy elmenjek!” Ez most rám vonatkozik.

A milícián pár perc múlva elválasztottak egymástól. Engem autóba téve vittek haza P-re, ahol házkutatást kezdtek. Én nyugodtan leültem, mert tudtam, hogy semmi vádoló anyagot nem találnak. Elkezdtem olvasni a Bibliát, illetve szerettem volna még megtanulni belőle egy részt az Ezékiel 36:16-38-at. Erre az ígére drága fiam hívta fel a figyelmemet a találkozásunkkor, amikor nagy boldogan azzal fogadott, hogy a templomban erről szolgált sok áldással a nagy gyülekezetben. Azonnal megragadott az az Ige, de akkor siettünk a gépeléssel, így most próbáltam megtanulni, hogy még azt is elvigyem magammal, mert tudtam, hogy jó ideig nem kerül kezembe Biblia.

Bármilyen nyugodt is voltam, az alatt a négy óra alatt, amíg tartott a házkutatás, olyan idegállapotba kerültem, hogy csupán a lényege maradt meg az Igének: megfertőztetted nevedet népem között, a pogányok között; megkegyelmeztem, új szívet és Lelket adok beléd, mely utálja a bűnt. (...)

(Szilágyi Sándor)

A ROMÁNIAI ZSIDÓSÁG MEGSEMISÍTÉSE

/Mivel az utóbbi időben - de nem csak az utóbbi időben - megszáporodtak azok a román vádaskodások, melyek szerint a *magyar nemzet* felelős a Magyarországról és főképp Erdélyből deportált zsidók sorsáért, s ezzel szemben az akkori *román kormányzatok* nemhogy nem felelősek a zsidók ellen elkövetett gaztettekben, de még meg is akadályozták a romániai zsidóság elpusztítását --- közöljük az alábbi dokumentumértékű szöveget, amely *LÉVAI JENŐ: Zsidósors Magyarországon c. könyvének* (Magyar Téka, 1948) A szomszédos államok zsidóságának megsemmisítése c. VII. fejezete (64-66. old.). A könyv Romániában *természetesen* indexen van...és nagyon *természetellenesen* Magyarországon sem hozzáférhető akárkinek.

Magyarázata e ténynek alighanem abban a gyalázatos és a hitlerizmus keltette zavarosban mindig is készséggel halászó szovjet próbálkozásban keresendő, amely nemcsak meggyalázta és hatalmi céljaira aljasul mindig is felhasználta *hatmillió* embertestvérünk mártíremlékét, de az áldozatok segítségére siető igaz emberi szándékokat is megpróbálta vagy kisajátítani, vagy megsemmisíteni. Gondoljunk csak *RAUL WALLENBERG* sorsára.

A könyv mostani felidézése nem a román felelősségérzés felkeltésének rejtett szándéka; a mai helyzetben ez hiú próbálkozásnak tűnik. Inkább a bennünk - erdélyi magyarokban - még inkább felelősséggé mélyülő történeti önszemlélet „beérése”, amely saját múltjában: a szovjet mentalitás, és önnön sorsában: a zsidóüldözés analógiáira bukkanva, kísérteteit nevének meri nevezni./

(Ara-Kovács Attila)

A román uralom az ottani zsidósággal szemben már szintén igen korán hoz szigorú intézkedéseket. A faji tanok itt is jól előkészített talajra találtak. Nagy-Románia fölborulása feletti elkeseredést zsidóellenes intézkedésekkel igyekeztek levezetni. A Gigurtu-kormány 1940-ben már a faji törvényeket vezeti be, kisajátítják a zsidóbirtokokat is. 1940 szeptember 6-án kezdődik a legionárius Antonescu-diktatúra. Internálótáborok sora (Csíkszereda, Caracal, Tg. Jiu, Zsilvölgye) zárja magába a zsidók ezreit, ahol halálra éheztetik őket *Gheorghe Zlatescu* ezredes, *Grigoria Trepadus* főhadnagy és társai /1/. Az életben maradtakat a Dnyeszteren túlra deportálják, és ott végzik ki.

A Vasgárda tagjai 1941 januárjában szerte az országban pogromokat rendeznek. Antonescu ezzel az indoklással igyekszik lecsillapítani a vasgárdistákat: „Ne harcoljatok, mert a harcok során eleső legionáriusok könnyebbé teszik, hogy a zsidók és a szabadkőművesek vegyék kezükbe a hatalmat.”

A lázadás leverése után mondja Antonescu: „A lázadók borzalmas vérfürdőket rendeztek, nem vették figyelembe az emberiség legelemibb követelményét sem, s véres szenvedélyük nem ismert határt... Megfelelő bizonyítékaim vannak arra vonatkozólag, hogy a legionáriusok mily módon kínozták és rabolták ki a gazdag zsidókat...”/2/

Bukarest zsidónegyedében, Duestiben az üzleteket kifosztották, és többszáz zsidót legyilkoltak. Antonescu leveri a vasgárdát, de erőteljesen intézkedik a zsidók ellen is, akik kivándorlással s megvesztegetéssel védekeznek. Ó-Románia területén ez utóbbi eszköz

célravezetőnek bizonyult, sajnos azonban annál rettenetesebb sorsra jutott Bukovina, Transznisztria és Odessza zsidósága.

1941 júliusában az oroszok visszavonulnak, s román csapatok és német Gestapo-kirendeltségek vonultak be Bukovinába. Iasi-ban a román csapatok 14.000 zsidót öltek meg, Ciudei községben 600-at.

Július 6-án a 60.000 zsidó lakosú Cernauti-ba vonultak be. Másnap már 1200 zsidót lőttek agyon, köztük dr. Mark főrabbit, s felgyújtották a nagytemplomot. A Bukovina fölötti uralmat *Cornel Calotescu* tábornok megyefőnökként veszi át, s kabinetirodai igazgatójával, *Sterne Marinescu* őrnaggyal hozzálát az ottani 150.000 zsidó likvidálásához.

Cernauti és Dorohoiu gettóiban 10-15.000 férőhelyre 50.000 embert zsúfolnak össze. A 37/1941. sz. parancs 1941 október 10-én a bukovinai teljes zsidó-lakosság deportálását rendeli el. A román csendőrség és rendőrség végzi ezt a műveletet. Cernauti-ban előbb kirabolják, azután 1941 végétől 1942 nyaráig 30.000 zsidót deportálnak. 20.000 visszatartanak, a legjobb módúakat, és állandóan zsarolják őket. Két táborból deportált 60.000 zsidóból 12.000 jön csak vissza. Így deportálják azután Suceava, Cimpulung, Radauti, Storojinet, Dorohoiu és Hotin vármegyék összes zsidó lakosságát Transnistriába. A 150.000 zsidóból 25.000 marad csak életben.

Súlyos büntény történt Odesszában is. A vörös hadsereg a várost 1941 október 16-án kiürítette. A bevonuló román csapatok hatnapi vérfürdője után október 22-én felrobbant az a ház, ahol az odesszai román katonai parancsnokság helyezkedett el. A lakossággal szemben megtorlást rendelt el táviratilag Antonescu, hivatkozván arra, hogy bizonyosan partizán tevékenység történt. (A későbbi vizsgálat megállapította, hogy aláaknázták a kivonuló orosz csapatok.) Antonescu parancsa szerint minden megölt tiszt után kétszáz, legényért egyszáz polgár végzendő ki. A robbanás tizenhat tisztet, nyolc altisztet, egy tisztviselőt és harmincöt legénységi állományú katonát ölt meg. 8.500 embert kellett tehát kivégezni. Több mint 35.000 zsidót fogdosott össze *Gazun Trestiroian* tábornok, majd *Nicolae Maciei* hadtesttábornok, s részben akasztással vagy agyonlövésssel, majd pedig gépfegyverezéssel, végül benzinnel való felgyújtással végezték ki őket az Odessza melletti Dalniki kolhoz területén.

A legsúlyosabb tömeggyilkosság Golta megyében történt, ahol 70.000 zsidó embert mészároltak le *Modest Isopescu* ezredes megyefőnök és *Aristid Padure* alispán segítségével. Az első intézkedések itt is gettó és táborok létesítéséről szóltak. Bogdanovka, Dumanovka és Akmecetka a leghírhedtebbek.

Bogdanovkán 48.000 zsidót rabolt ki Isopescu társaival. Amikor már nem adtak elő semmit a szerencsétlenek, kiéheztette őket - 40 napig nem engedett kívülről élelmet behozni -, majd pékműhelyt nyitott, és friss kenyeret adott el - aranyért. Egy kenyér ára 5 aranyrubel volt. Mikor már ez a módszer sem segített, Isopescu a zsidók kiírását rendelte el. 1941 december 21 és 23-a között négy istállóba terelték az embereket. Előbb a gyengéket, betegeket, öregeket és gyermekeket, s ott agyonlőtték őket, majd benzinnel leöntve, felgyújtották az istállókat. A többi 80-100 főnyi csoportokban a Bogdanovka melletti 3 km-re folyó Bug folyó egy nagyobb szakadékához hajtották. Egy kis erdőben elszedtek mindenüket, szájukból kitörték az aranyfogakat, levagdosták gyűrűkkel együtt az ujjukat, és 35-40 fokos hidegben meztelenre vetkőztetve a 30 méter mély szakadék szélén tarkólövésssel végeztek velük. A hullák a szakadékba estek. Így tartott ez három napig. Karácsony ünnepén „pihentek” a hóhérok. Isopescu nagy társasággal jött ki gyönyörködni művében, és szorgalmasan filmezte a holttestek csoportjait. December 28-án újból kezdtek, és két nap alatt befejezték művüket: a bogdanovkai 48.000 zsidóból 200 kiválasztott maradt meg. Ezek feladata volt a „temetés”.

Két hónapon át folyt a máglyákon való elégetés: egy sor fa és szalma, egy sor holttest, egy soványabb mellé egy kövérebb holttest (Isopescu személyes utasítása, hogy „jobban táplálja a tüzet a zsírosabb hulla”). 1942 február végén befejezték munkájukat, akkor 150-et agyonlőttek a 200 munkásból is.

Isopescu Dumanovkán 18.000 zsidót végeztetett ki hasonló módon. Akmecetkán viszont egy gazdaságban, válogatott kegyetlenségekkel halálra gyötörtetett pribékjeivel 5.000 embert. Állandóan járt ide ittas állapotban ez a szadista tömeggyilkos, gyönyörködött kínjaikban, fényképezgette őket.

A Vartujen-i táborban 23.000 zsidót öltek meg. Bessarábiában 150.000 zsidó közül csak 7.000 maradt az ukrajnai deportáció után életben (Chisinau-ban 70.000, Cetatea Alba-ban 8.000 zsidót öltek meg), Vapniarka, Balta s egyéb táborokban hasonló volt a helyzet. Sok helyütt kizárólag takarmányborsó volt a táplálék, amitől paralízist kaptak a zsidó internáltak. A román parancsnokok már előre közölték a beérkezett szállítmányokkal: „Két lábon jöttetek, és ha nem juttok a temetőbe, négyen távozhattok csak.” A népbíróági tárgyaláson felvonult tanúk egész sora, köztük egy ismert zsidó táncosnő: *Rebeca Marcus*, az odesszai opera volt primabalerinája csakugyan a paralitikus hűdés folytán négykézláb tudott csak mozogni. /3/

□

Amíg tehát Közép-Európa egész zsidóságát szinte tökéletesen megsemmisítették a németek, a közel milliós magyar zsidóságot - mindaddig fizikai létében szinte érintetlen „közép-európai zsidóságot” - Horthy kormányzó és a Kállay kormány „védelme alatt” tudja a hitlerizmus...

A magyar zsidóság mindamellett aggódó szorongással kíséri figyelemmel a világháborús frontok alakulását, mert mindenki érzi és tudja, hogy csak a szövetségesek gyors győzelme a nácizmus felett hozhatja meg a felszabadulást az elnyomott közép-európai országok népének. A zsidóságon régen beteljesedett már Hitler gyűlölettől habzó próféciaja:

„Egyet leszögezhetek, a zsidóknak mindenütt el fog menni a kedvük a nevetéstől.” /4/

J e g y z e t e k

- 1.- Bunaciu főügyész és Saraciu népuügyész által a román népbíróóság előtt tett vádbeszédek alapján.
- 2.- Részlet Antonescu rádióbeszédéből.
- 3.- Román népbíróóság ítéletek alapján.
- 4.- Adolf Hitler 1942. október 4-i beszédéből.

A magyar állam protestáns egyházpolitikája

- Részletek egy nagyobb tanulmányból -

(...) A *lelkészi karnak* mindig voltak nagy anyagi gondokkal küzdő, csapásokkal sújtott tagjai. Vagy pedig olyanok, akik sejtik, hogy nélkülözés vár rájuk, ha nem keresnek patrónust. Közülük egyesek sokára, mások csakhamar jelentkeznek az Állami Egyházügyi Hivatalnál, amely egy ideig kéreti magát, aztán elfogadja őket. Különösebb rátermettség és szakképzettség nélkül lehetnek belőlük *teológiai tanárok*; így potyán jutnak doktorátushoz, aztán ők tesznek másokat doktorrá. E valamikor nagy tekintélyű cím ma inkább kompromittálja viselőjét /1/. A lelkészhiánytól tartva a teológiai akadémiák gyenge képességű fiatalokat is felvesznek. Nem egy esetben elmebetegeket, akiket semmire sem lehet használni, s akik „időzített bombák”-ká válnak az egyház életében, mert megteszik mindazt, amit más nem tenne meg /2/. Minden türelmetlenség kapóra jön, különösen azért, mert elfogyott az a lelkészi „készlet”, amelyből politikai ballépés folytán válogathattak. A mai „aláírók” minél hamarabb karriert akarnak /3/. Vannak aztán a tehetséggel és tekintéllyel bírók között olyanok is, akik nem karrieristák, viszont az ÁEH mindenképpen be szeretné szippantani őket. Mert hasznosak, s mert zavaró, ha vannak tőle függetlenül tekintélyek. Az ilyeneket egyházi feletteseik felől éri sokféle nagy vagy kicsinyeskedő támadás, törvénysértő sérelem. Amikor már nem bírják idegekkel, az ÁEH-titkárhoz fordulnak, aki védelmébe veszi a meghajszoltat, ha... Ez a „ha” eleinte nem tűnik riasztónak; elég, ha néhány barátjukkal megszakítják a kapcsolatot. Az áldozat később kínlódik a nyomás alatt, és észre sem veszi, hogy „nimbusza” odavész.

Az alapvető nemzeti és nemzetközi jogelveknek mond ellent az a felfogás, hogy az ateista államkormányzatot ugyanazok az egyházi felügyeleti jogok illetik meg, mint a közömbös vagy hivatalosan teista kormányzatot. Sőt, a keleti blokk kormányzatai még nagyobb jogot vindikálnak maguknak az egyházak felett. *Vezető egyházi tisztségekre csak azt a lelkészt vagy világit „választhatják” a presbitériumok Magyarországon, akinek megválasztásához az állam előzetesen hozzájárult.* /4/ Ha valamelyik leszavazná a „jelöltet”, lelkipásztorát „egyházi közérdekből” rosszabb parókiára helyeznék, a presbitereket pedig a munkahelyükön vennék elő. A beszerzésben odáig mentek el, hogy az ún. világi tisztségekre - az egyházmegye, az egyházkerület, a zsinat világi elnöke stb. - nyílt ateistákat kellett megválasztani /5/. Sőt, az állam a biztos karrier ígéretével küldhet lelkészi pályára embereket /6/.

Az ekként összeállt protestáns vezetői garnitúrának úgy kell beállítania az intézkedéseit, mintha azok saját elhatározásából születtek volna. A panaszkodókat rendkívül komoly ábrázattal fogadja az ÁEH-titkár - egyházi belügyről van szó. S noha a lelkészség senkit sem foszt meg állampolgári jogaitól, ugyanerre hivatkoznak majdnem mindig a bíróságok is az egyház fegyelmi hatáskörét meghaladó jogsérelemeknél.

Az állam taktikájának egyik fájdalmasan terhes vonása a *nők visszaszorítása* az egyházi életben. Teszi ezt az a politikai rendszer, amely nemcsak zászlajára tűzte az emancipációjukat,

de igyekszik megvalósítani azt (más lapra tartozik, hogy ez mennyire előnyös asszonyainknak, lányainknak). Mindent elkövet, hogy a magyar egyházak ne követhessék a külföldi protestantizmus példáit; ne alkalmazhassanak nőket lelkipásztornak, ne válasszanak női presbitereket, s hogy általában úgy kezeljék a nőket, mint a középkorban. Az indok egyszerű: a nők hit dolgában sokkal lelkesebbek, buzgóbbak, és a polgári életben - két világháború tanúsága szerint - sokkal bátrabbak. /7/

A káderpolitika harmadik tényezője a *társadalmi megfigyelők* kiválasztása. Személyi összetételük más falun, és más városban. Falun azok közül kerülnek ki, akik régebben is éltek egyházi életet. Amikor titkon vagy nyíltan párttagok lesznek, nem kell otthagyniuk az egyházat, „csupán” be kell számolniuk a lelkésztől és igehirdetéseiről. Városokban rendszerint egyszerű pártmunkások járnak kettésével vasárnaponként „templomba”. A párt valóságát kíván tőlük, így a maga nemében tisztességes és értelmes megfigyelő nem árt a lelkésznek. De egy korlátolt, rosszhiszemű ember a pártot is félrevezetve, olyan jelentéshalmazt produkál, amiből a lelkésznek úgy származik kellemetlensége, hogy csak jó sokára tudja meg, hogy honnan fúj a szél. Kevés lelkésznek van ilyen esetben alibije. Az is az igazsághoz tartozik, hogy az ilyen megfigyelő pártfegyelmet kaphat.

Külön kell foglalkoznunk azokkal az egyházakkal, amelyek létszáma kicsiny Magyarországon (*szejták*), jóllehet nem egy közülük világviszonylatban nagyobb létszámú, mint pl. a református egyház. A baptistákról, a metodistákról, a hetednapos adventistákról, a pünkösdistákról van szó elsősorban, illetve azokról a csoportokról, amelyek hívői kevesen vannak hazánkban és külföldön egyaránt. Az egyházpolitikai taktikusoknak itt nehezebb volt a dolguk, hisz nem voltak szorosán kiépített szervezetek, a gyülekezetek meglehetősen függetlenek voltak egymástól, s így hierarchiáról nem lehetett beszélni. Az is fékezően hatott eleinte, hogy ezeket a szejtákat a Horthy-rendszerben üldözték, míg a szocialista rendszer teljes vallásszabadságot ajánlott fel nekik. Szabad munkájuk eredményéhez az is hozzájárult, hogy a saját beszervezett vezetőségüktől megcsömörlött reformátusok vagy evangélikusok tódultak a kisegyházakba, amelyek külföldi mintára szívesen nevezték magukat szabadegyházaknak. Az ÁEH tehát hamarosan azt a feladatot kapta, hogy sürgősen vegye kézbe a szervezést. Nehezen ment, de mégiscsak sikerült. Ésszerű és méltánylandó érvek hangoztak el a tömörülés előnyeiről, a közös érdekképviseletről, az építési és egyéb engedélyek beszerzéséről. Minden tagegyházat megnyugtattott, hogy a Szabadegyházak Tanácsa (SZET) elnöki tisztét a világhírű anatómus, *dr. Kiss Ferenc* egyetemi professzor, a Testvéri-Gyülekezet prédikátora vállalta. Működése valóban nagyon eredményes volt. Már az ő idejében feltűnt azonban Palotay Sándor alakja; hatalmi törekvései nyilvánvalóak voltak, de Kiss professzor leintette. Különös, Palotay egyetlen szabadegyházhoz sem tartozott. Az első években hol az adventistáknál, hol másutt látták feltűnni. A professzor halála után állami nyomásra elnökké választották, s csak később tudódott ki, hogy a Rákosi-korszak beépített ávósa ott lett „alkalmi” „tag”, ahol volt valami „tudnivaló”. Palotay uralmától kezdve a SZET vezetőség-választása a bemutatott sablonhoz igazodott, s minden jogalap nélkül gyakorlatilag a SZET felsőbb szervévé vált. /8/ (...)

□

A látszatsikerek taktikusainak minden sikerül, vagy ha valami nem sikerülne, mesterien elkendőzik, s ha mégsem kendőzhetik el, megmagyarázzák, és ha magyarázatot sem tudnak adni, másokat tesznek meg bűnbaknak. Túlteszik magukat a valóságon, és eszmeileg ebből származik minden kártételük nálunk és más szocialista államban is. Láthatjuk, hogy sikereik nem eredmények. Mert nem eredmény a nép és haladás érdekét tekintve, ha a lelkészek ál-lelkészek, az egyháziak ál-egyháziak. Ha a hazai egyházak ma is még a feudálkapitalizmust

akarnák visszahozni, káros testületek volnának. Erről azonban szó sincs. Az sem igaz, hogy el akarják fordítani az emberek figyelmét a földi dolgokról. Vajon egy párttitkártól nem azt várják-e, hogy ne legyen bér-ember, hogy ügy-ember legyen? Vajon nem a sikertaktikusok és beszervezettek a valóságos közellenség? *Itt az ideje a sikertaktika felszámolásának és az eredménytaktika kidolgozásának!*

1.- Kérjük, ki-ki vizsgálja meg, ha bízik világnézete igazságában, követheti-e a sikertaktikának nevezett egyházpolitikát.

2.- Valóságos megegyezésen alapuló egyházpolitikára van szükség.

3.- Szakértő jogászok vizsgálják meg az egyházakkal, vezetőik megválasztásával és az államhoz való viszonyukkal kapcsolatos joggyakorlatot.

4.- Oszlassa fel kormányunk az ÁEH-t, és utalja az egyházi ügyeket a miniszterelnök hatáskörébe. Vagy hozzon létre egy olyan egyháziügyi hivatalt, amelynek dolgozói közé nem vennék fel a mai ÁEH munkatársait.

5.- Adassék lehetőség arra, hogy a presbitériumok új zsinati tagokat válasszanak, és az új zsinat meghozhassa az egyházi élet valóságos rendjét biztosító törvényeket.

6.- A szervezeti és személyi megújítás érvényesítse ugyanezeket az elveket a Szabadegyházak Tanácsánál és az ún. szabadegyházaknál.

7.- Ne támasszanak igényt az egyházak állásfoglalására az időszerű bel- és külpolitikai kérdésekben. Krisztus elkötelezte az egyházat a béke és a haladás mellett, de nem engedte meg nekik, hogy a kormányok esetleges tévedéseinek szócsövei legyenek.

8.- Nem az egyházak, hanem az egyháziak számára kell biztosítani a sajtószabadságot.

9.- Az új egyházi törvények megalkotása után kerüljön sor azoknak az egyházi személyeknek az ügyére, akiket ártatlanul meghurcoltak, megrövidítettek, szolgálatuktól megfosztottak. Ugyancsak vizsgálják felül, hogy az egyházi tanári karokban olyan emberek töltik-e be tisztüket, akiknek szolgálatára szüksége van az egyháznak.

10.- A magyar állam továbbra is változatlan anyagi támogatást nyújtson az egyházaknak, kártérítésként a parókiális földek elvételeivel kialakított, tartósított anyagi ellátatlanságról. Nem volna helyes a földeket visszaadni, ellenben jogszerű volna kártérítést adni.

11.- Az egyháziaktól ne igényeljének társadalmi munkát; a diakónusi intézményekben kizárólag árva vagy idős egyházi személyek gondozása történjék. Ezek gondozásában - mivel egyben állampolgárok is - az állam nyújtson anyagi segítséget. Az így feleslegessé vált diakóniai intézményeket vegyék kártérítés ellenében állami kezekbe, s az összeg fordíttassék templomok, parókiák renoválására.

12.- Lelkész ne lehessen parlamenti képviselő vagy közigazgatási tanácsok tagja. Ez a kizáró elv vonatkozzék az ún. világi tisztségeket betöltőkre is, amennyiben a tisztség kiemelkedőnek minősíthető (pl. egyházmegyei gondnok, egyházkerületi főgondnok, a zsinat világi elnöke). Ez megfelel az alkotmányos különválasztás közjogi elvének. A magyar egyházaknak éppúgy meg kell szabadulniuk a közjogi döntésekben való kényszerű részvétel kötöttségétől, mint ahogy szabadok ettől a legfejlettebb demokráciák egyházai. Egyházat érintő vagy a pásztorolt nép létét alapvetően meghatározó ügyekben mint testületeknek kötelességük hallatni szavukat, mint prófétai testületeknek a Szentíráshoz kötötten szólniuk kell.

13.- A vallásoktatást szabadabbá kell tenni. A tanulóknak és szüleiknek a vallásoktatásból semmiféle hátránya nem származhat. Iskolai nevelők ne legyenek sem ideológiai, sem vallási propagandisták; kötelességük célszerű metodikával a kor tudományos színvonalán oktatni, személyes életükkel pedig erkölcsi példát nyújtani. A parókiális vallásoktatókat saját egyházuk haladéktalanul bocsássa el, ha a vallásoktatást bármiféle politizálásra használják fel.

14.- Senkinek se származzék előnye vagy hátránya abból a mindennapi életben, hogy egyházi életet él. Természetszerűen származik ebből hátránya a pártnak, mert ez a párt elviségével, előírásaival ellenkezik. Senkinek se származzék előnye vagy hátránya abból, hogy az MSZMP tagja. Természetszerűen származik ebből hátránya az egyházak tagjának, mert Istent hívó közösség nem tűrheti meg tagjai között azt, aki Isten létét tagadja.

15.- Egészséges társadalomban a társadalom tagját önkifejtésének idején saját értékei szerint értékelik. Betegségének vagy életkorából tehetetlenségének idején a társadalom tagját rászorultsága szerint karolják fel.

□

Tanulmányunk végéhez érve az lenne a természetes, ha valamennyien aláírnánk. Csakhogy természetes cselekvés csak természetes körülmények között lehetséges. Hasonló munkák aláírói a közelmúltban előidézték azt a drámaiságot, amelyet a külföldi sajtó méltányol. Mi azonban egy ÜGYET szolgálunk, és azokra a publicistákra számítunk, akik szintén szolgálni akarják, lemondva a járulékos drámaiságról. Az aláírásokat tekintve az elmúlt évek bőven adtak nekünk tanulni- és okulnivalót, mi tehát tanultunk és okultunk. Ahelyett, hogy megkönnyítenénk a megtorlók dolgát, álljon itt a szerzők alanti nyilatkozata:

Nem ennek a tanulmánynak a megfogalmazói a valóságos szerzők, hanem az általuk ismertett tények *igazsága*. A megfogalmazókat az a cél vezeti, hogy gyökeres változás menjen végbe az MSZMP és a magyar kormány egyházpolitikájában, s ennek nyomán, ezzel párhuzamosan a hazai protestáns egyházak életében. A megfogalmazók reménye, hogy nem rendszerváltozás a jó változás feltétele, hanem a megfelelő elvek és gyakorlásuk felülvizsgálása a rendszeren belül, s hogy ez a felülvizsgálás lehetséges.

Ha olyan volna most a helyzet, hogy aláírhatnánk ezt a tanulmányt, akkor meg sem kellett volna írunk.

J e g y z e t e k

1.- A sok közül néhány kisszerű feljelentő: Komjáthy Aladár, Pethe Kálmán, Bajusz Ferenc, dr. Dezső László, Jánosy Imre, Szabó L. Ambrus, Tamás Ferenc, Ötvös László.

2.- Tankó István többszörös osztályismétléssel érettségizett Patakon. Debrecenben dogmatika professzora még az utolsó szemeszterben is megbuktatta, mégpedig véglegesen; ennek ellenére püspöki engedéllyel lelkészi fővizsga elé állhatott. Ott dogmatikából és etikából újra megbuktatták. Végre a vizsgabizottság többségi szavazatával mégis oklevelet kapott. Ez az ember lett a debreceni Nagytemplom vezető lelkésze! Dr. Gaál Istvánnal, a hírhedt esperesfi ügyvéddel és a később hozzájuk csatlakozott harmadik szürkével, Zsíros Józseffel hármásban intézik legmagasabb síkon a pénzügyeket. Ha egyszer felülvizsgálják az árvízi és restaurációs adományok „központi” elosztásával folytatott manővereiket, lesz dolga az ügyészségnek. Most csak a pompás villák tanúskodnak. Az evangélikusoknak is megvan a maguk „Tankója”, Ottlyk Ernő, aki még többre vitte. Teológiai tanár, dékán, majd püspök lett.

3.- Emeljük ki Kürti László nevét. (...)

4.- Az ún. szabad egyházak 15 nappal a választás után kell hozzájárulást kérjenek.

5.- Erdei Ferencet a reformátusoknál, Darvas Józsefet az evangélikusoknál. Mindketten „hithű” ateistáknak vallották magukat az ország közvéleménye előtt. (...)

6.- Dr. Tóth Károly (...) oly módon lett okleveles lelkész, sőt püspök, hogy valójában egyetlen napig se látott el lelkészi szolgálatot. A magas szintű diplomata ugyanakkor mindig vigyázott, hogy nemzetközi tekintélyét ne kockáztassa *nyílt* korrupcióval.

7. Az emancipáció kérdése az 1967. évi református törvények előkészítésénél került szóba egy lelkészi megbeszélésen. Dr. Gaál István zsinati jogtanácsos azzal vágta el a teológiai vitát, hogy az állam úgyszemint ismerne el olyan egyházi törvényt, amely megnyitná a sorompót a nők előtt. (...)

8.- A lélekszámban nem nagy, de anyagiakban a történeti egyházaknál sokkal jobban álló körben Palotay emberévé tette a baptista Nagy Józsefet, a metodista Hecker Ádámot. Szinte mindenkit, aki vezető akart lenni, maradni. Legnagyobb „érdeme” a hatékonyan missziózó metodista egyház felbomlása.(...)

S Z E M L E

Egy zsidó felekezeti lap

Romániának egyetlen zsidó felekezeti lapja van, a kéthavonta, újabban négy nyelven megjelenő REVISTA CULTULUI MOSAIC, - RCM -. A laptestben egy-egy oldal héber, ill. angol nyelvű, kétoldalnyi a jiddis és négy a román nyelvű rész.

Jellegét tekintve különös helyet foglal el a romániai felekezeti sajtóban. E különösség a zsidók Romániában betöltött specifikus helyzetének kultúrpolitikai tükörképe. A román tudat ugyanis furcsa tudathasadással viszonyul ahhoz, ha valaki zsidó: Erdélyben ez mindenképpen nemzeti karakter kérdése román szemszögből, ám magyar vonatkozásban csak vallási kérdés, hisz itt a zsidók szinte kivétel nélkül magyar nemzeti tudattal rendelkeznek.

Ó-Romániában (a Regátban) viszont csak szórványban fordulnak elő kompakt zsidó települések vagy gócpontok, amelyek ezzel szemben mind nyelvükben (jiddis), mind kultúrájukban eredeti - és hangsúlyozottan nem balkáni, tehát román-idegen - entitásukat megőrizték. Mindezt megtette még, hogy Ó-Romániában a zsidó kérdés mindig is valamiféle vallási-faji, ateista-fajgyűlölő népi ideológiának volt alárendelve.

Az 1960-as évektől kezdődően Romániában a zsidók kivándorlását szorgalmazták; e kényszer csak ott érte el a párhuzamosan Lengyelországban is beindult „zsidótlánítás” brutalitását, ahol a zsidók kettős-kisebbségek voltak, vagyis magyar-zsidók. Az állam a mai napig mindent megtesz, hogy a zsidókat emigrálásra ösztökélje, hisz az amerikai és nyugati közvélemény szemében a román rezsim már csak effajta kereskedelmi „hitelekkel” rendelkezik; köztudott, hogy minden kivándorló zsidó bizonyos pénzösszeghez juttatja Ceaușescu kormányát, ezen túl az évi kivándorlási kvóta teljesítése előfeltétele a „legnagyobb kereskedelmi kedvezmény” elérésének.

A RCM messzemenően támogatja az államot a zsidók emigrációba hajszolásában. Sajátos „szabadsága” is ezzel magyarázható. Első oldalain ugyanis nem *feltétlenül* Ceaușescu köszönt vissza unos-untalan az olvasónak, hanem öminenciája dr. Moses Rosen főrabbi, aki a maga személyét szóról-szóra és tettről-tetre ugyanazzal a személyi kultusszal veteti körül, mint államigazgató kollégája.

A főrabbi, azon túl, hogy „közemberi gazembersége” a romániai zsidóság körében közmondásos, önmaga kis kultuszának penzumaként hozzásegíti az államot, hogy - az emigrációba-kényszerítés politikáján túl - a kisebbségekről leválassa a zsidóságot.

A zsidóságra ugyanis mindig nagy befolyással volt az erdélyi magyarság vagy az itteni németek hangsúlyozott kultúrfőlénye. Ez magyarázza egyébként e körben a zsidóság oly magas fokú asszimiláltságát, s egyben azt a tényt, hogy az erdélyi magyar kultúra mai - és

gyakran legemberibb és legeurópaibb - képviselői: zsidók. Ezek az emberek nemcsak az előítéletekkel, de egyben a rendszer gátlástalan sovinszta tendenciájával szemben is észokokkal alig magyarázható megingathatatlanságot tanúsítanak. Ők azok a zsidók, akiknek „ellensúlyozására” jelennek meg a rosenfélék román-jiddis-héber-angol publikációi és átkozalmai.

Mint minden propagandalap, a RCM is beéri a lehető leglaposabb és egyben a legtolakodóbb stílussal is, így ültetve át egyfajta zsidó formalizmusba azt az intoleranciát, amely tartalmilag maga a román nacionalizmus. Ha valaki gyakorlati valóját, bizonyosságát keresi annak a fából-vaskarikának, mely egy zsidó kultúrkörbe helyezett antiszemita ítéletrendszer primitív blöffjéből nő ki - ez az igazi „zsidó kérdés” ma Romániában -, úgy forduljon a RCM-hoz, ehhez a se nem kultikus, se nem ateista, se nem zsidó, ám mégis a zsidók megtévesztésére összeírt laphoz.

Őeminenciája, dr. Moses Rosen főrabbi, a lap állandó főszereplője, többször szerét ejtette annak, hogy megvonja a „zsidónak lenni” létkérdés határait. Zsidónak lenni, *általánosságban*, mint véli, nem más, mint izraeli állampolgárnak lenni.

Romániai zsidónak lenni, *különösképpen*, nem más, mint románnak lenni. Az a zsidó, aki ennek ellenére magyarnak tekinti magát, az *vagy* nem zsidó, *vagy* hazaáruló! És ahogy őeminenciáját, dr. Moses Rosent az olvasó a RCM hasábjain megismeri, mindezt feltehetően komolyan is gondolja. (Egyébként ezt igazolják a hitközségek alkalmazottainak nyelvi és bejegyzett nemzetiségi, mi több, a nevek megváltoztatását, románosítását megkövetelő kényszerűségei.)

S e tréfát és félreértést nem tűrő és meglehetősen magasztos mentalitás ismeretében azt kérdezhetté az ember: akkor hol marad hely az ÚRNAK őeminenciája dr. Moses Rosen zsidó-román, még inkább román-zsidó érzésvilágában? A RCM tanúsága szerint úgy tűnik: sehol.

(Ara-Kovács Attila)

Az egyetlen... avagy a reformátusok erdélyi „Szemléje”

A Református Szemle a romániai református és evangélikus egyház *egyetlen* hivatalos lapja, s így egyaránt hivatott lenne a gyülekezetek, a gyakorlati és az elmélettel is foglalkozó teológusok, valamint az egyházi intézmények sokrétű igényének megfelelni. Ugyanakkor arról sem lenne szabad megfeledkeznie, hogy sajtóorgánumként szerkesztésében, módszereiben, formájában korszerű, érdekes legyen.

E sokrétű igény teherterhelését a lap (vagy annak szerkesztői, szerkesztője?) úgy kívánja elhordozni, hogy fel sem veszi. A legelhanyagoltabb igény a gyülekezetek életének megjelenítése. Bár 1969 augusztusától Gyülekezeti Melléklet-et jelentetnek meg, ez a füzetecske csak formájában és terjedelmében különbözik az anyalaptól. A fenti tény nemcsak a gyülekezeti élet elsorvadását bizonyítja, hanem azt a közönyt és beletörődést is, amellyel az egyház vezetése az elsorvadást tudomásul veszi. Vajon taktikai meggondolások („Ne beszéljünk róla, mert az kiválthatja az állampolitika rosszabbodását, esetleges fékező intézkedéseit, de ’csináljuk’ úgy, *ahogy lehet*, és amikor alkalom nyílik rá!”) vezérlik a szerkesztőket, vagy másról van szó? Bizonyára mindkettőről. De az igazi ok mélyebben keresendő. Az erdélyi református egyház hagyományos konzervativizmusa, klerikalizmusra való hajlandósága nyilvánul meg ebben. Az a szemlélet és gyakorlat, mely Tolnai Dali Jánosék mozgalmától a bethánistákig minden történelmi időben elzárkózott a gyülekezetek és azok képviselőiben a presbitériumok (vagyis a demokratizmus) szóhoz juttatásától.

Látszólag a gyakorlati teológia, az „igehirdetés” kap központi szerepet a lap hasábjain. Csak látszólag, mert bár a közölt anyag nagyobbik hányada prédikáció, vagy az egész egyházi évre megtervezett prédikáció-vázlatok, a prédikációk alapjául szolgáló exegézis ennek ellenére alig kap benne helyet. Így aztán azt az eléggé el nem ítéhető és kényelmes igehirdetési módszert támogatja, mely szerint a lelkész nem végez önálló igehirdetési munkát. Kész, nagy és még nagyobb igehirdetők prédikációit biflázza be, és zengi el a „tanulatlan”, „vastagnyakú”, „igénytelen”, egyébként is érzelmes anekdotákhoz szokott „nyájnak”. Így a lelkész szinte hivatalos felmentést kap az önálló rendszeres tanulmányozás és felkészülés alól.

A megjelentetett anyag, mivel az egyházi év eseményeit illusztrálja, s egy képzeletbeli gyülekezethez szól, többnyire unalmas, minden teológiai és stílusbeli eredetiséget mellőz, dogmatikai jelszavak ismétlésébe kapaszkodik, és éppen a „gyülekezetszerűség” sokat hangoztatott elvét árulja el, hallgatva a református és evangélikus tömegek valóban égető életkérdéseiről. E helyzet kialakulását elősegíti az a szerkesztői módszer (taktika?), amely visszahódítja az egyház számára a személyi kultusz kizárólagosságait, türelmetlenségét s az ebből fakadó szerkesztési tévelveket. Bár a mindenkori szerkesztők „eredeti”, „jó” anyag, tehetséges munkatársak hiányáról panaszkodnak, mindent, ami nem hasonul elveikhez, elvárásaikhoz, stílusukhoz - elutasítanak.

A teológiai elmélet szaktanulmányok közlésével tetszeleg. Nézzük meg, mi szerepel például „tanulmány” címszó alatt a RSZ 1981/2-es számában:

- Homiletikai tanulmány (újból a gyakorlati teológia viharverte pusztáján vagyunk), ami azzal tart igényt a tudományos címre, hogy messzemenő rugalmassággal és ellentmondásossággal vegyít dogmatikai, ökumenikai, történeti és biblikai szempontokat külföldi (tehát Erdélyben gyakran alig vagy egyáltalán nem érvényes), főleg német szerzők nézeteinek summás felsorolásával. Természetes, hogy végső következtetése teológiai közhely: „... a textust a legpontosabban meg kell vizsgálni...” □

- Ismertető „tanulmány”: tárgya a svájci protestantizmus egyházi szervezete, intézményei, működési elvei. A szerző külföldi, de nem közlik, hogy a cikk eredetileg a RSZ számára íródott-e, vagy átvétel. □

- Szabályt erősítő kivételként közölnek egy exegetikai tanulmányt, mely egyedülként, stílusában és módszereiben egyaránt korszerűnek nevezhető. □

- Az egyházi énekeskönyvet történetileg kutató tanulmány bizonyára hasznos lehetne, ha felhasználhatnák az ifjúság, ill. a teológusok oktatásában. Jellemző, hogy az írás közlésére csak szerzőjének halála után került sor! □

Ha számításba vesszük, hogy kéthónaponként jelenik meg a folyóirat, a termés szegényesnek és kiábrándítónak bizonyul. Az egyházi intézmények életével kapcsolatos közlemények hatékonyságát megkérdőjelezi a késedelmes megjelenés - ez tudomásunk szerint nem a szerkesztőség bűne -, valamint a kolozsvári és a nagyváradai püspökség közötti feszültség, ami abban is megmutatkozik, hogy a nagyváradai kerület hívei hiányoznak a lapból.

A fentebb ismertett tények mellett másik jellemzője a RSZ-nek, hogy mintha csak „nem e világban” készülne. Nemcsak a már említett, a gyülekezetek életétől, problémáitól elzárkózó magatartásra célzunk itt, hanem arra az életidegenségre is, mely teljesen figyelmen kívül hagyja a kulturális-szociális-gazdasági környezetet. Mi lehet az eredmény? Megmaradás a fellengzős, tartalmában megürült „bizonyágtételekben”, melyeket maga az Úr Jézus Krisztus, akire a lap szerzői és szerkesztői annyiszor hivatkoznak, így bélyegzett meg: „Nem minden, aki azt mondja nekem Uram, megyen bé a mennyek országába” (Máté 7,21)

(Molnár János)

A CENZÚRÁN INNEN

Az ateizmus ideológiai szerepe a mai Romániában

A vallás kérdéseiben lényegében minden kommunista rezsim hasonló álláspontot foglal el, az intézkedések szintjén azonban - sőt az ideológiában is - ez az álláspont különféleképpen jelentkezik.

E cikk írója a romániai helyzetet igyekszik felvázolni, egyrészt azért, mert ezt ismeri jobban, de azért is, mert véleménye szerint, minden leplezési kísérlet ellenére, a román társadalom szerkezetéből és agresszivitásából eredően a legkiélezettebben itt jelentkezik ez a kérdés.

Mint a címből is következik, az alábbiakban az olvasó nem az istenhit vagy az ateizmus elméleti kérdéseiről talál eszmefuttatást, még csak a marxista ateizmus filozófia-történeti előzményeire vonatkozó utalásokat sem, írásunk csupán arra szorítkozik, hogy rávillantson: a kommunista ideológia miért éppen azt vette át az emberiség szellemi örökségéből, amit átvett, miért éppen azt vallja, amit vall.

A világ megismerhető - állítja a „tudományos” materializmus alapjain állva ez az ideológia /1/, s erre az állításra építve egy egész harci arzenált kovácsol magának hatalmi törekvéseinek érvényesítése számára. Közben a saját megfogalmazásának paradoxalitását sem veszi észre, ugyanis, ha azt mondom, hogy a világ a végtelenben ismerhető meg, ez azt is jelenti, hogy: valamikor (ha a végtelent elérhetőnek tekintem), de azt is, hogy: sohanapján. Ennek a - lényegében igaz - állításnak a paradoxalitását nem azért nem veszi észre, mert nem akarja, hanem azért nem, mert képtelen felfogni a paradoxalitást, de ugyanakkor az, mind stratégiai, mind taktikai szempontból elfogadhatatlan számára. Szerinte az ellentétek vagy feloldhatók, vagy antagonisták. Feloldhatók, természetesen, a szocialista társadalom ellentmondásai. Ami az antagonista ellentmondásokat illeti, azok a marxista filozófiában - Hegel nyomán - az úgynevezett szintézisben „megtartva meghaladódnak”, a társadalmi gyakorlatban azonban az ellentétpár egyik tagjának - annak, amelyik nem egyezik a pártelképzelésekkel -, még „meghaladva” is lehetőleg nyomtalanul el kell (vagy el kellene) tűnnie, hiszen veszélyeztetni azt az egyhangú konszenzust, mely látszatának megteremtésére, különösen Romániában, oly változatos eszközöket dolgoztak ki. Ennek a társadalmi gyakorlatnak az erőterében tenyésznek azok a valóban „egydimenziójú” emberek, akik ma is az ötvenes évek fekete-fehér színjátásával bírnak, csupán megközelítési és reagálási módjaik színesedtek kissé, s akik azóta csak annyit fejlődtek, hogy a dolgokat (divatszerűen) „komplexitásukban” látják, ami valójában csak a felszíni összefüggések szélesebb skálájú áttekintését jelenti.

A kommunista ideológia önmaga és a vallás között kibékíthetetlen ellentmondást tételez, ami megfogalmazásában egyenértékű a vallás és a tudomány ellentétével.

A tudomány maga a kétségbevonhatatlan igazság /2/. Eredményei leellenőrizhetők, megmérhetők - tehát nem fantazmagóriák. A megismerés expanzív irányzata a tökéletes megismeréshez fog vezetni, és ennek a felfogásnak a bajnokait az sem zavarja, hogy minden megválaszolt kérdés új még meg nem válaszolt kérdéseket vet fel, amit úgy is lehet értelmezni, hogy minél többet ismerünk meg, annál kevesebbet tudunk (de hát ez is paradoxális).

Mivel a tudomány a leellenőrzött igazság, ezért a marxista társadalomelméletet is tudománynak kiáltják ki, szembeállítva a „kapitalista” szcientizmussal /3/. Valóban el is tér attól, csupán az a probléma, hogy a szcientizmus „meghaladása” ez esetben nem egyéb, mint a reáltudomány lineáris logikájának önkényes kiterjesztése a társadalomra /4/, melyben ez a logika valójában nem érvényes. A valódi érvelések így adják át a helyüket ál-érveléseknek, melyek (egy másik különbség a szcientizmussal szemben) egy alapvetően irracionális tényezőre, a földi boldogság megvalósíthatóságának hitére épülnek.

Így lesz a dialektikus és történelmi materializmus „tudománya” az egyén társadalmi boldogságának csálthatatlan receptjévé, amely végeredményben a napi (mindig változó, de mindig tévedhetetlen) pártpolitikában ölt testet. Következésképpen tehát maga a pártideológia is tudomány, ezért a tudományos szemlélet univerzális elterjedése mintegy biztosítéka eme ideológia elfogadásának, a hatalmát féltő pártapparátus által igényelt ellenvélemény nélküli, össznépi támogatás megvalósításának. A „tudományos” világnézettel felvértezett, így megnövekedett öntudattal rendelkező egyén megérti a társadalmi fejlődés számára felvázolt folyamatának „objektív törvények által irányított” logikai menetét, és a belésulykolt öntudattal rendelkezve, a szocializmus és kommunizmus romániai győzelmébe vetett „tántoríthatatlan hittel” /5/ fogja követni pártunk és főtítkáruk „értékes útmutatásait” /6/, minek is közvetlen eredménye lesz a boldogság netovábbjának megvalósítása (amiből éppen elég ízelítőt kaptunk - különösen az utóbbi időben - a nélkülöző és a jogállam látszatával megvert Romániában).

Ezért veszélyes a vallás, mert - azon felül, hogy *más* gondolkodásmódot jelent, olyat, mely a földinél hatalmasabb Istent ismerve el, szellemileg nem hajlandó alávetni magát a világi irányításnak - paradoxáiban gondolkodik (talán különösképpen a katolikus vallás). A paradoxáik elfogadására beállított gondolkodás pedig elutasíthatja a pártideológia egyértelmű (és így legalábbis egysíkú) beállításait. A megismerhetetlen bevállása a tévedhetőség elismerését jelenti, a párt azonban, mint tudjuk, különösen társadalmi kérdésekben, tévedhetetlen. Ezért kell tehát minden áron a vallás logikáját a tudomány logikájával helyettesíteni - minden területen. Ezért kell a vallást - lejárátásának egyik módszereként - a vallási tanok ideológiaként való felhasználásával azonosítani, és visszamenőleg azzal vádolni meg, hogy azokban a korokban is az emberek „forradalmi lendületének” leszerelését szolgálta, amikor a marxista történet-értelmezés szerint sem voltak meg sem a társadalmi feltételei, sem az ideológiája annak, hogy az emberek egy szabadabb és jobb életet harcoljanak ki maguknak - amikor tehát a vallás valóban menedék volt a kiúttalanságban.

A régi uralkodók istenítését felhánytorgatni pedig /7/ - éppen Ceaușescu Romániájában, ahol a pártvezér (no, meg a felesége) köhintésére is üdvözlő-távíratok és nyilatkozatok ezreit szervezik meg - valóban tragikomikus.

Az adott renddel való megbékélés vádja érdekesen jelentkezik a jelenben, ha logikusan végiggondoljuk a dolgot. Aki az adott renddel megbékél, az nem akarja az újat, a jobbat. Az új a pártprogramban nyer megfogalmazást. Aki tehát a pártprogrammal nem ért egyet, az az újat, a jobbat nem akarja, vagyis társadalomellenes. Ha a vallás a belenyugvást tanítja, akkor a vallásos ember lényegében a párt politikájával áll szemben, tehát társadalomellenes. És még akad, aki nem áttolja kijelenteni, hogy „A szocialista állam teljes bizalommal van minden

állampolgára iránt.” /8/ (Persze lehet, e sorok írója téved, és a szillogizmusok nem tartozékai a „tudományos logikának”, és így e fenti gondolatsor érvényét veszti a szocializmus viszonyai között, melyeket, mint láttuk, e logika ural.)

Viszont éppen ellenkezőleg, haladó az az egyén, amelyik döntéseit „szabadon” hozza, vagyis a társadalmi igényekkel összhangban /9/ (melyeket természetesen megint csak az élcsapat, vagyis a párt tud igazán megfogalmazni).

A vallásos ember - mint számos forrásból megtudhatjuk - elidegenedett ember is /10, 11, 12/, és ez a tény súlyos kihatással van öntudatára, magatartására, arra a módra, ahogy a tudományt és a kultúrát befogadja. Furcsa módon azonban - biztosan véletlenül - említést sem találunk a munkától való elidegenedésről, mely vonatkozásban a szocializmusban - lévén, hogy az ipari munka menete kevésbé ismer rendszerhatárokat - egyáltalán nem javult a helyzet, sőt... A fogalmat tehát úgy alkalmazzuk, ahogy javunkra szolgál. S nagyszerűen felhasználható az a Marx-idézet is, mely szerint „A magától elidegenedett ember ugyanakkor saját lényegétől elidegenedett gondolkodó is”, hiszen ez a fiktív „emberi lényeg”-fogalom, mint minden lényeg, valójában megfoghatatlan és meghatározhatatlan, de miután adottnak és ismertnek vesszük, nagyon jól lehet vele manipulálni.

„Elidegenedett, egydimenziójú” - mondja a vallásos emberről /13/ (aki pedig feltehetően felismeri a társadalmi - és pszichikai - szféra morális kettősségét, a jó és a rossz szükségszerű együttélését és kiküszöbölhetetlen realitását) az az ideológia, mely a totálisan jó társadalom bizonyosságának állításával totalitárius rendszert hoz létre. Ebben mindig az a jó és az az igaz, ami a hatalom fenntartásához szükséges, és így válik az „igazság” a párthatalom megőrzésének függvényévé.

Az ateista erkölcsileg is magasabb rendű, hiszen az antagonista osztályok társadalmára az egoizmus, az individualizmus, az erkölcsi gátlások hiánya jellemző /14/. (S ha meggondoljuk, hogy százmilliók élnek ebben a fertőben!) Igazi humanizmus is csak a marxista ateistát jellemezheti.

Ha közelebbről akarjuk megvizsgálni, mit is jelent ez a „humanizmus”, akkor az egyenlőség fogalmából kell kiindulnunk, mely éppen a kereszténységnek köszönheti elterjedését, és amely csak a francia forradalmat megelőző időkben „laicizálódott”. Ez a laicizálódás azonban az egyenlődség fogalmát vitte be jelentésébe, és az elvont Isten helyébe az elvont Ember fogalmát állította. (De míg az előbbi valósága vagy nem-léte le nem ellenőrizhető, ez utóbbi realitásának hiánya evidens.) Ez a felfogás nem az elvont emberi lényegről, hanem egy idealizált konkrét emberről beszél, mellyel az egyenlődség elve alapján bárki azonosíthatja magát. Ha ez az elmélet következetes lenne, az igazi individualizmus ideológiájába torkollna (pontosabban: torkollik oda is), egyfajta „szocialista humánussal” megfejelve azonban a kommunizmus ideológiája számára is szalonképesé válik. A „saját igazi napjává” vált ember /15/ a kollektívizmus jellemvonása által válik humánussá, vagyis azáltal, hogy a közösség érdekeiért „harcol” (ellenkező esetben antiszociális marad). A közösség érdekeit viszont a párt képviseli és fogalmazza meg - lám a kör megint bezárul. A csapda is, melyet a pártideológia állított a humánus jelzőt igénylő alattvalói számára.

Az ateista - szemben a vallással - nem dogmatikus. Természetesen a párt elmélete és gyakorlata sem dogmatikus, hiszen vitába lehet vele szállni. A román állampolgár azonban már fel sem teszi a kérdést, hogy: hol? Azok a gyűlések ugyanis, melyek „elvtársi nyílt vitában” hivatottak a „dolgozó tömegek” véleménynyilvánításának szabad teret engedni,

inkább apologetikus szeanzok légkörét árasztják, ahol a hozzászólás szövegét általában előre leellenőrizték.

Az emberi gondolkodás egysíkúsítására irányuló törekvés, az ember kijátszása közösségi és erkölcsi igényei alapján saját lelki világának és erkölcsi érzékének rovására - mindez egyetlen célt szolgál: az uniformizálását /16, 17, 18/. Az új, a kommunista hit, mely tántoríthatatlan bizalmat igényel a halál utáni (személyes) boldogság ígérete helyett az (úgy tűnik, szintén csupán halál utáni) kollektív boldogság profécijája számára, minden erkölcsi tulajdonságra apellál, csak a lelkiismeretre, a becsületre és a méltóságtudatra nem /19/, és a társadalmi igazságért folytatott harc egyetlen útját jelöli meg: a beilleszkedését. Ez nevelési célkitűzéseiben nagyon világosan meg is fogalmazódik, és nem véletlen, hogy legkiélezettebben éppen katonai szerzők szövegeiben /20/. Eszerint a pszichikumot programozni lehet, akár egy számítógépet, ez a programozás pedig lehetőleg egyetlen modell alapján történjen, melynek során „pártunk és kormányunk... politikájának helyességéről, tudományos jellegéről szilárd meggyőződések” /21/ alakulnak ki. Ez a nevelés mindenekelőtt a rációra hat, lévén, hogy a magatartás a folyamatok megértése mélységének a függvénye /22/, és nem az erkölcsi vonásoké. A megértés mélységének a mércéje pedig az egyetértés foka.

Ez az elmélet az ember korlátlan nevelhetőségét vallja (nem csoda, hiszen messianisztikus társadalomelméletre épül), minden ellentétes bizonyíték ellenére tagadva az intelligencia veleszületett voltát /25/, állítva, hogy minden embernek egyenlő esélye van a szocialista megdicsőülésre. Ez pedig az „új típusú ember” /26/ státusában csúcsonyul ki, mely a fasiszta felsőbbrendű ember mítoszának egyenes ágú örököseként ugyanazt a funkciót igyekszik betölteni, mint ez: az emberi hiúságra apellálva fanatizálni igyekszik az alávettetteket. Hitlernek ez sikerült, Ceaușescunak szerencsére aligha fog.

Az „új típusú ember” feltétlen tartozéka az ateizmus, mely a szocialista királyhűség egyik alappillére /27/.

Az ateista beállítottság, mely egyébként mindenkinek legbensőbb lelkiismereti ügye maradhatna, így lép egy totalitárius társadalmi rendszerben az emberneművelés szolgálatába. Egy valóban erkölcsös ateista így kerülhet szembe saját lelkiismeretével, még akkor is, ha úgy érzi, saját lelkiismerete szavára lett ateistává. Ezért (is) embertelen ez a társadalom, mely az istenhívőket nyilvános istentagadásra, az ateistákat pedig (bizonyos szempontból) cinkossá-válásra kényszeríti.

J e g y z e t e k

1.- „Az emberi nemzedékek végtelen sora számára semmi sem megismerhetetlen...” (D. Almas et al.: Pe teme de educație politică a tineretului - Az ifjúság politikai neveléséről -, Ed. Politică, București, 1969, p. 219.)

2.- Id. m. p. 209.

3.- Raducu Constantin: Căi și modalități folosite pentru educarea materialist-științifică a maselor - A tömegek materialista-tudományos nevelésének útjai és módozatai -, Ed. Politică, Buc., 1980. p. 17.

4.- Id. m. p. 42.

5.- „A világ tudományos látásmódjával felfegyverkezve, rendíthetetlen hittel eltelve a szocializmus igazságai és az általa hirdetett értékek iránt, az ember megingathatatlanul halad majd annak végső célja felé.” A. Chircev: Educația moral-politică a tineretului școlar - A tanuló ifjúság erkölcsi-politikai nevelése -, Ed. Didactică și pedagogică, Buc., 1974. p. 50.

6.- „Szilárd politikai-ideológiai meggyőződésekkel (melyeknek részei az ateista és a vallásellenes meggyőződések is) felfegyverkezve a tanulók megingathatatlanul hisznek majd abban, hogy a

szocializmus és a kommunizmus győzedelmeskedik hazánkban és az egész világon. Ettől a hittől fellelkesítve arra fognak törekedni, hogy szorgalmas tanulással, minőségi munkával már az iskolapadokban módszeresen felkészüljenek arra, hogy mint leendő állampolgárok aktív módon vegyenek részt a szocialista eszmény megvalósítására irányuló forradalmi harcban, melyet beragyog a munkásosztály ideológiája, s melyet bölcsességgel vezet annak élcsapata, a Román Kommunista Párt.” id. m. p. 26.

7.- Culegere de texte pentru munca dirigintelui - Szöveggyűjtemény az osztályfőnöki munka számára -, Ed. de Stat didactică și pedagogică, Buc., 1961. p. 54.

8.- Raducu Constantin: Id. m. p. 57.

9.- A. Chircev: Id. m. p. 51.

10.- Raducu Constantin: Id. m. p. 17.

11.- Id. m. p. 42.

12.- lec. univ. dr. Marin Călin: Cunoașterea științifică - parte componentă a educației comuniste - A tudományos megismerés - mint a kommunista nevelés része, in: Educația materialist-științifică a elevilor și studenților - A tanulók és egyetemisták materialista-tudományos nevelése; megjelent a Revista de pedagogie c. folyóirat kiadásában, Bukarest, 1978. 32. old.

13.- Raducu Constantin: Id. m. p. 52.

14.- Id. m. p. 43.

15.- prof. univ. dr. docent Al. Tănase: Dimensiunea culturală laică și ateistă a educației socialiste - A szocialista nevelés laikus és ateista kulturális dimenziója, in: Educația materialist-științifică a elevilor și studenților, id. kiadás, p. 8.

16.- „Elmondhatjuk, hogy első ízben a szocialista társadalomban, különösképpen pedig a kommunizmusban jönnek létre a feltételek egy egységes elméleti és ideológiai világ- és életszemlélet kialakulására.” N. Ceaușescu: A hazai szocialista építés jelenlegi stádiumáról, elméleti, ideológiai kérdésekről és a párt politikai nevelő-tevékenységéről - előadói beszéd az RKP KB 1982. június 1-i bővített ülésén, in: Előre, 1982. június 3.

17.- „A forradalmi pártnak, a haladó erőnek, a munkásosztálynak - mint a társadalom vezető osztályának - a legjobb körülmények között kell eleget tennie történelmi felelősségének mind a termelőerők fejlesztésében, a termelési viszonyok alakításában, mind pedig a dialektikus materialista világ- és életszemléletnek az egész társadalomra kiterjedő érvényesítésében.” N. Ceaușescu: id. m., id. hely.

A továbbiakban hozzát teszi: „Az egységes elméleti, ideológiai világ- és életszemlélet kialakulásához szükséges feltételek megteremtését nem szabad uniformizálásnak, egyik vagy másik tétel vita nélküli elfogadásának szűk értelmezésében felfogni.” (Uo.)

(A gyilkos már szorosra húzta a harisnyát áldozata nyakán, s közben azt hajtogatja: nem akarlak megölni! - a cikkíró megjegyzése.)

18.- „...mindannyiunknak egyetlen nyelvet kell megtanulnunk és beszélnünk, a dialektikus és történelmi materialista forradalmi szemlélet nyelvét.” N. Ceaușescu: id. m., id. hely.

19. „Az új ember formálását, az ifjúság felkészítését szolgáló politikai-nevelő tevékenységben jelentős szerep hárul az iskolára, az oktatás minden fokán. Kezdve az iskolás kor előtti oktatással és végezve az egyetemi oktatással, a gyerekeket a hazaszeretet, a szocializmus, a párt iránti odaadás szellemében, a munka szellemében kell nevelni és felkészíteni, fel kell fegyverezni őket a tudomány és az emberi megismerés legújabb vívmányaival. Az iskola minden fokon neveljen forradalmárt, szenvedélyes, bátor fiatalokat, akik bármilyen áldozatra készek a haza, a szocializmus érdekei, az ország függetlenségének megvédése, a béke szolgálatában.” N. Ceaușescu: id. m., id. hely.

20.- „Következésképp, a nevelési folyamat egységes szabályozása érdekében, az ember egy meghatározott modelljét kell kiválasztani, melyet vonatkozási rendszerként használjon minden nevelő.” gen. maior V. Voichită, loc. col. dr. L. Culda: Imaginea despre om și practica educării acestuia - Emberkép és nevelési gyakorlat, in: Didactica învățământului de științe sociale - A társadalomtudományok oktatásának módszertana -, ed. Militară, Buc., 1980. p. 118.

21.- loc. col. dr. C. Frintu: Rolul știintelor sociale în educarea materialist-științifică a elevilor - A társadalomtudományok szerepe a tanulók materialista-tudományos nevelésében. in: id. m. p. 63.

22.- Raducu Constantin: Id. m. p. 32.

23.- Id. m. 20. old.

24.- „A családdal való kapcsolatban az iskola figyelme arra kell irányuljon, hogy a szülőkből a gyermekeik számára követésre méltó példaképet csináljon.” lec. univ. A. Moldovan - lect. univ. C. Tatu: Relatia școală-familie...- Az iskola és a család kapcsolata..., in: Educarea materialist-științifică..., p. 39.

25.- prof. M. Toader, prof. T. Pălășan: Evidențierea premiselor psihologice ale credinței religioase... - A vallásos hit lélektani feltételeinek kimutatása, in: Educația materialist-științifică..., p. 56.

26.- „A felsőbbrendű ember egylényegű a szocializmussal.” dr. P. Berar: Principii ale educației materialist-științifice... - A materialista-tudományos nevelés alapelvei, id. m. 12. old.

27.- Raducu Constantin: Id. m. p. 7.

(Tóth Károly Antal)

A kommunista antiszemitizmus

A kommunista világmozgalom kezdetben, mint minden ellenzéki fellépés, az elvek általánosító nagyvonalúságával mosott egybe minden revendikatív törekvést. A kommunista mozgalom „elvi” fellépése tehetővé tette a hatalmi konkrétságok, a döntések következményének, a társadalmi viszonyítások okszerűségének a figyelmen kívül hagyását. Épp ezért található benne „menedék” és öngazolást mindenki, aki egyéni sérelmét a társadalom - egyébként jogos - megváltoztatásának indítékaként szemlélte.

A zsidók nagy arányszáma a kommunista - és persze nemcsak kommunista - társadalmi ellenzéki mozgalmakban köztudott. Sokfajta magyarázata van e ténynek. E magyarázatok nemcsak az okokat elemezték, hanem bebizonyították azt is, hogy a zsidó „befolyás”, a zsidó „vezető szerep” sohasem volt rejtett kiterjesztése, érvényesítése valamiféle zsidó érdekszövetségnek, netán „összeesküvésnek”. A *zsidók önmaguk emancipációját* (ami önmagában persze többértelmű, sokvonatkozású mozgásdinamikát feltételezett) *az egész társadalom emancipációjának következményeképpen voltak hajlandók értelmezni*, s ha voltak is ellentétes tendenciák, azok csak szabályt erősítő kivételeknek számítottak. Így Oroszországban - mely mindig is a zsidóüldözés fő fészke volt és maradt a mai napig - a terror egyfajta gettószellemű zsidó befelé fordulást, elzárkózást s az emancipáció lehetetlenségére adott „adekvát” válaszként hatványozott ortodoxiát eredményezett.

A kommunista forradalmak „győzelmei” s a nagy emberirtó kampányok mindenütt nyílt vagy rejtett zsidóüldözéshez vezettek: a mozgalom vezetésében részt vett zsidókat likvidálták; azokra, akik idejekorán „keresztény” kommunistákká váltak, megfigyelés, internálás várt.

Az ideológiai alapot a kommunista zsidóüldözéshez - különösen a hitleri barbarizmus elméleti megemésztése és tanulságainak levonása után, amikor is nyílt antiszemitizmus könnyen a kommunista hatalom lényegét feltáró analógiákhoz vezethetett volna - a cionizmus elutasítása, kritikája, mint mozgalom és eszmeáramlat, szolgáltatott.

A cionizmust a kommunista elmélet sajátosan értelmezi, ill. félreértelmezi. A *Herzl*-féle államalapító tendenciát mindig nagypolitikai céljai és a világpolitikai helyzet alapján ítélték el vagy hallgatták agyon, a *Borohov*-féle cionista tendenciát, vagyis a „marxista cionizmust” ítélték a legveszélyesebbnek, hisz az nyílt konkurenciával fenyegetett.

A cionizmus harmadik trendjét, amit buta közírói gesztussal *Rotschild*-vonalnak neveznek, maga a szovjet és a legtöbb kelet-európai rendszer is álszentül magáévá tette; e trend lényege, hogy a gazdasági megfontolások függvényében, megfelelő nyomatékkal pártolja és segítse elő az épp aktuális hatalom a zsidók asszimilációját.

A szovjet típusú rendszerek „anticionizmusa” arra épül, hogy a nem-izraeli zsidókat *jogszerűen* nem hajlandók zsidóknak tekinteni, s biztosítani számukra azt a minimális szabadságot, hogy zsidó voltukat saját maguk minősíthessék vallásnak vagy nemzeti hovatartozásnak. Fontos persze disztingválnunk: a Szovjetunióban vagy Romániában, ahol a diszkrimináció szélsőséges volt és maradt (Ceaușescu politikája nem a zsidókkal, hanem a kivándorló zsidókkal és nem Izraellel, hanem az amerikai zsidó potenciállal oly kegyes!), a zsidóság *nemzeti* karaktere kívülről és belülről, pozitív és negatív értelmében egyaránt erősödött. Magyarországon, Csehszlovákiában, ahol a társadalmi túrés európai fogantatású volt, a zsidóság önmagát és a zsidókat csak mint *vallást* szemlélte és tudatosította.

A szovjet rendszerek „anticionizmusa” nyilvánvalóan mondvacsinált, hisz az asszimilációs-cionista törekvéseket messzemenően támogatják, s igyekeznek a zsidó nacionalizmust minden esetben kijátszani más, alkalmasint a zsidókkal vagy pedig a zsidó származású személyek által képviselt hatalommal szembenálló nemzeti-társadalmi erőknél.

A cionizmust viszont, mint ideológiai vörös posztót, minden esetben árgus és ellenséges szemmel nézik, mindeneke előtt azért, mert ez az ellenséges fellépés az egyetlen olyan elnyomatási indok, amely - az oroszok és barátaik reményében - megfelelően képes a zsidóüldözést nem zsidó, hanem osztályproblémának feltüntetni; és ugyanakkor épp az osztályszempont hangsúlyozásával elhessegetni magukról a fasizmus által is hasonló vehemenciával gyakorolt antiszemitizmus gyanúját.

Ha valaki képes arra - és egy zsidó sorsszerűen kényszerítve van, hogy erre képes legyen -, hogy az osztályszempontok ostoba és esztelen demagógiáján átlásson, akkor kolumbusztojási egyszerűséggel jelenik meg előtte a szovjet típusú zsidóellenesség logikai alapképlete: *anticionizmus egyenlő antiszemitizmus!*

Mit sem változtat ezen az a tény, hogy Izrael állami létén belül cionizmusnak minősül néhány ultranacionalista és félreérthetetlenül barbár intézkedés vagy szemlélet; a kommunista rendszerek a legritkább esetben beszélnek erről, ha a cionizmust támadják. A cionizmus számukra saját államuk zsidóságának etnikai létét, ill. annak megvallását jelenti. S hogy e lét minden totalitarizmus, minden fasizmus számára több mint kényelmetlen, ezért a cionizmus lett az a fedőcímke, amely a történelmünkben már néhányszor felfedett zsidóüldözés szélsőséges tényét és meglétét a szovjettípusú társadalmakban leplezni igyekeznek. S nemcsak leplezni, de ugyanakkor indokolni, elmélyíteni, és szokássá is tenni.

A cionizmus, igaz, egyetlen, az európai demokráciák által befolyásolt szellem számára sem lehet túl szimpatikus, épp szélsőséges nemzeti lehetőségei és igényei miatt. De ha egy ilyen szellem cionizmusra gondol, akkor nem a kelet-európai rendszerek politikai szóhasználatában vett cionizmus jár a fejében, mert annak semmi köze a zsidók által meghirdetett nemzeti ideológiához. Az a cionizmus, amelyre Kelet-Európában ez idő szerint egyáltalán gondolni lehet, az a zsidók újbóli emberi kifosztásának álszent szofizmája, amely Oroszországban született, és az orosz kommunizmus eredendő antiszemitizmusaként él és funkcionál.

(Ara-Kovács Attila)

BARBARA WOLFE-JANCAR:

A vallási ellenzék a Szovjetunióban

A baptisták

A baptisták polgárjogi mozgalmának az a két dokumentum adott lökést, amelyet az Evangéliumi Keresztyén Baptisták Össz-szövetségi Tanácsa adott ki 1960-ban; az új alapszabály és egy útmutatásokat tartalmazó levél. Minthogy az eredeti 1944-es alapszabályt és 1948-as módosítását sohasem hozták nyilvánosságra, nem hasonlíthatjuk össze őket az 1960-as változattal. De még ha csak felületes pillantást is vetünk az új alapszabályra, sok olyan pontra bukkanhatunk, ahol szinte elébe megy az állami beavatkozásnak.

A negyedik cikkely kimondja, hogy a tanács tíz tagból áll, az Evangéliumi Keresztyén Baptista Egyház „legtapasztaltabb, aktív” tagjaiból. Azt azonban nem határozzák meg, hogy ki dönti el, vajon ezek a személyek kellő tapasztalattal és aktivitással rendelkeznek-e. Egyiküknek sem kell felszentelt papnak lenniük. A 11. cikkely az egyházi tisztviselők feletti ellenőrzés jogát a Tanácsra ruházza azáltal, hogy övék a kinevezés joga; míg a 12. cikkely feljogosítja ezeket a tisztségviselőket, hogy kezükbe vegyék a helyi egyházi közösségek irányítását. Továbbá a Tanács csak a bejegyzett egyházakkal tart fenn kapcsolatot (13. cikkely), és a lelkészek képzésében azáltal vesz részt, hogy gyakorlati tanácsokat és utasításokat ad (15. cikkely). A Tanács tagjait a felelős képviselők speciális konferenciáin választják meg (18. cikkely). Itt sem adják meg a „felelősség” kritériumait. Az alapszabályt a Tanács-tagok kétharmadának szavazata alapján lehet megváltoztatni (20. cikkely). A presbiter kötelességei között szerepel, hogy örködjön minden bejegyzett közösség vallásos tevékenysége fölött, különös tekintettel az új tagok felvételére és az istentiszteletek jellegére (22. cikkely). Felvetődhet a kérdés, vajon a presbiter ebben a minőségében az egyház vagy az állam szolgája-e. Mindenesetre a presbiter tevékenységéről jelentés készül, melyet a Tanács vizsgál meg (24. cikkely).

Az útmutatásokat tartalmazó levél kiegészíti az új alapszabály „kemény vonal” politikáját. A benne foglalt megszorítások között elsődleges, hogy véget vet a „buzgó térítésnek”; minimumra csökkenti a 18 és 30 éves kor között felvett keresztségeket; megtiltja a

gyermeknek az istentiszteletek látogatását; valamint meghagyja a fő presbiternek, hogy ne toborozzon új tagokat, és ne ragadtassa el magát túlságosan a prédikációiban, hanem „szálljon szembe az egészségtelen térítő tendenciákkal”. Ezzel a két dokumentummal a szovjet Baptista Egyház igazgató tanácsa a saját sírját ássa meg. Teljes joggal feltehetjük a kérdést: valójában kinek az oldalán áll a Tanács?

A Szovjetunióból kikerült dokumentumok között rendkívülinek számít az alapszabálynak az a módosítása, amelyet három baptista „máskéntgondolkodó”, *Alekszej Prokofjev*, *Georgij Vinsz*, és *Gennagyij Krjucskov* terjesztett elő. A módosítás azokra a cikkelyekre vonatkozik, amelyek túlzott állami beavatkozást tesznek lehetővé a Baptista Egyház életében, és minden hatalmat a Tanács kezébe tesznek. Célja az egyház és az állam valódi szétválasztása, amit a szovjet alkotmány elméletileg garantál. A javasolt módosítás értelmében a Tanács tagjait a baptisták közgyűlése választaná. A módosító javaslatok feletti ellenőrzés jogát is kivennék a Tanács kezéből, és a közgyűlésre ruháznák.

Az emberi jogok biztosítására vonatkozó formális igényt 1965-ben fogalmazták meg egy Leonyid Brezsnyevhez intézett levélben. A folyamodvány a szovjet alkotmány 124. cikkelyének felülvizsgálását kéri, és érveit támogatására Lenin 1918. január 23-i dekrétumát és az Emberi Jogok Nyilatkozatát idézi.

A baptisták polgárjogi mozgalmának második hullámát azok a petíciók és folyamodványok jelentik, amelyeket a „máskéntgondolkodás” útját választó egyszerű baptista hívek fogalmaztak meg a letartóztatások és üldözések ellen. Ezeknek a beadványoknak a nagy része csoportoktól származik, de meglepően sok ilyen folyamodványt írtak egyének, főleg letartóztatások és bírói ítéletek elleni fellebbezés formájában. Az elkövetett igazságtalanságok széles skálán mozognak, kezdve azon, hogy egy gyülekezet nem tudta törvényesen bejegyeztetni magát, egészen addig, hogy gyerekeket vettek el szüleiktől, és küldtek árvaházba, mert otthon vallásos nevelést kaptak. A legsúlyosabb vád az, hogy a munkatáborokban tartózkodó foglyokat szándékosan megkínózzák.

„A bebörtönzött baptisták rokonainak tanácsa” nevű testület létrejött a legjelentősebb fejlemény, amelyet a kínzásoknak, veréseknek, zaklatásoknak, pénzügyi fondorlatoknak, bírósági tárgyalásoknak és bebörtönzéseknek tragikus litániája idézett elő. Ezt a testületet a reformmozgalom kezdetén szervezték meg; létrejöttének közvetlen oka az volt, hogy *Nyikolaj Kuzmics Khmara* baptista máskéntgondolkodót a börtönben meggyilkolták. A testület legfontosabb tevékenységei közé tartozik, hogy támogatja a bebörtönzöttek családját, rendszeresen közreadja az éppen börtönben levő baptisták névsorát, és megjelentet egy kiadványt, amely tájékoztatja a hozzátartozókat a börtönviszonyokról, valamint erőt és reményt ad a harc folytatásához.

A testület rendkívül aktívan jár el a tagok érdekeinek védelmében: petíciókat intéz a világszervezetekhez és a szovjet hatóságokhoz, hogy segítsenek a munkatáborokban bebörtönzött rabokon. Politikailag legjelentősebb lépésnek az tekinthető, hogy fontos szerepet vállalt az 1966. május 16-i tüntetés megszervezésében, amikor kb. 500 baptista gyűlt össze a kommunista párt központi bizottságának moszkvai székháza előtt azzal a céllal, hogy petícióban kérjék meg Brezsnyevet, engedélyezze, hogy bejegyzett és nem bejegyzett szervezetek részvételével megtartsák az Evangéliumi Keresztyén Baptisták Össz-szövetségi Tanácsának kongresszusát.

Görögkeleti egyház

A görögkeleti egyházon belüli „máskéntgondolkodás” kevésbé szervezett formában nyilvánul meg. De a maximum 3 millió baptistával szemben a görögkeleti egyházon belüli szakadás mintegy 50 millió embert érint. A görögkeletiek mozgalmának fokozatos kibontakozását minden bizonnyal a baptisták kezdeményezése inspirálta. A mozgalom kezdetei a második világháború utáni évekre nyúlnak vissza, és kiváltó okuk az egyházon belüli irányvonal volt: a szovjet kormány külpolitikai céljai érdekében felhasználta a pátriárkát, miközben a patriarchátus hallgatással válaszolt a templomok és kolostorok bezárására, ami az 50-es évek végén kezdődött. De a hivatalostól eltérő irányvonal megjelenésének közvetlen okát azok az új politikai szigorítások jelentették, amelyeket az 1961. július 18-i rendkívüli püspöki zsinaton elfogadott rendelkezések tartalmaztak.

A püspöki zsinat rendelkezéseinek célja az volt, hogy csökkentse az egyház önállóságát, és növelje az állam fennhatóságát a vallási élet fölött. Elsősorban az váltott ki ellenvetést, hogy a plébánost eltávolították az egyházközségi tanácsból. A rendelkezések értelmében a végrehajtó tanács három tagból áll: a presbiterből, segédjéből és a pénztárosból, akiket a gyülekezet választ meg (3. cikkely). A lelkész kötelezettségeit a templomi istentisztelet megtartására (9. cikkely) és a hívek „lelki irányítására” korlátozták. Ezzel szemben a végrehajtó tanács megkapta az egyház világi ügyei feletti rendelkezés teljes jogát, beleértve a pénzügyeket, és ezekben a polgári hatóságoknak tartozott felelősséggel (5. cikkely). Továbbá a 4. cikkely megszabta, hogy az egész gyülekezetre kiterjedő egyházközségi gyűléseket csak a helyi szovjet jóváhagyásával lehet tartani; míg a 12. cikkely megköveteli a papságtól és az egyházközségtől, hogy szigorúan vessék alá magukat az egyházra vonatkozó polgári törvényeknek.

Négy évet vett igénybe, amíg megszületett a tiltakozás ezekre az intézkedésekre, amelyeket nyilvánvalóan elsietve és komoly megfontolás nélkül hoztak. 1965. november 21-én *Nyikolaj Esliman* és *Gleb Jakunyin* tiszteletesek a moszkvai egyházmegyéből 24 oldalas levelet küldtek Alexij pátriárkának, s ebben leírták, hogyan avatkozik be az állam az egyház ügyeibe. December 12-én 8 oldalas levelet intéztek Podgornijhoz; ez a levél arról számol be, hogy hogyan sértik meg az Orosz Ortodox Egyház Ügyeinek Tanácsa képviselői (a romániai Kultuszdepartament, ill. a magyarországi Állami Egyházügyi Hivatal megfelelője - a szerk.) az egyház és az állam szétválasztásának elvét. 1967. november 25-én *Jermogén* érsek 6 oldalas nyilatkozatot írt a pátriárkának, amelyben támogatja a két lelkész álláspontját.

A szovjet hatóságokhoz intézett levél nyolc olyan területet nevez meg, ahol a szovjet hivatalos személyek törvényellenesen jártak el: 1. a papok beiktatása terén, azáltal, hogy a papokat csak az Egyházügyi tanács előzetes szóbeli jóváhagyása után lehet felszentelni, kinevezni vagy áthelyezni; 2. a templomok és kolostorok bezárási kampányával és a vallási társaságok felszámolásával; 3. a keresztelésnek és más egyházi szertartásoknak a szovjet állampolgárok vallásos befolyásolásaként való nyilvántartása, amit a szovjet alkotmány tilt; 4. a vallásgyakorlás szabadságának megszigorítása; 5. a lelkiismereti szabadság elvének a megsértése a gyermekeket illetően; 6. az egyházközségi pénzügyekbe való adminisztratív beavatkozás; 7. azáltal, hogy az egyházközségek létszámát 20-30 főre korlátozzák, és így megfosztják a hívő állampolgárok tömegeit attól a törvényes joguktól, hogy részt vegyenek az Orosz Ortodox Egyház adminisztratív és gazdasági ügyeinek intézésében; 8. a papság létszámának a korlátozása, ami akadályozza a vallási szertartások celebrálását.

Az Alexij pátriárkához intézett levél még részletesebben taglalja a szovjet hatóságokhoz intézett levélben kifejtett pontokat. A keresztelések nyilvántartásával kapcsolatban Esliman és Jakunyin azzal a súlyos bűnnel vádolják a pátriárkát, hogy egy olyan gyakorlatot támogat, amelyre nincs írott törvény. Ezen felül szemére vetik, hogy bűnrészesség terheli a templomok

és kolostorok erőszakos bezárásában, és bírálják azért, mert hallgatással válaszolt az itthoni istentiszteletek megszüntetésére és a gyermekek vallásos nevelésének a megszigorítására.

A papok legerőteljesebb vádja kánonjog-értelmezésükből fakad. Kijelentik, hogy a világi hatóságok beavatkozása érvénytelenné teszi az egyházi tisztviselők felszentelését vagy megválasztását. Ennél még fontosabb, hogy a plébános kizárása a végrehajtó bizottságból, valamint az a tény, hogy nem egyházi személyek választják, súlyosan megsérti a plébános kötelességeire és hivatásának természetére vonatkozó hagyományos egyházi rendelkezéseket.

A Görögkeleti Egyház „máskéntgondolkodóinak” érdeme, hogy kapcsolatba léptek a moszkvai polgárjogi mozgalommal. Az *Arhiv samizdata*-ban a kölcsönhatásoknak legalább 10 példája található, melyek közül említésre méltó *Levityin-Krasznov* folyamodványa az Orosz Köztársaság Legfőbb Bírósága elnökéhez a *Galaszkov-Ginzburg* tárgyalás során intézett levele és *Vlagyimir Bukovszkij* védelmében írott cikke; *Fény az ablakban* c. esszéje, amelyet annak a Grigorenko vezérőrnagynak a letartóztatása alkalmából írt, aki aktívan szorgalmazta a krími tatárok visszatelepítését hazájukba; levele a moszkvai „Emberi Jogok” csoporthoz, melyben üdvözlí megalakulásukat; *Szaharov* levele Podgornijhoz Krasznov érdekében; *Csalidze, Szaharov és Andrej Tverdohlebov* levele a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának, amelyben kegyelmet kérnek a leningrádi perben elítélt 9 zsidó számára. *Szolzsenyicin* és *Zseludkov* atya levélváltását is ide sorolhatjuk.

A litván katolikusok

A máskéntgondolkodók e csoportjának a tevékenysége egyaránt magán viseli az ellenzéki mozgalom polgárjogi és nemzetiségi vonásait. A 17.054 katolikus aláírásával az ENSZ főtitkárához intézett levél a diszkrimináció sajnálatosan jól ismert képét mutatja be. A dokumentumokból másrészt világossá válik, hogy a fő problémát a litvániai helyzet jelenti. *Juozas Zdebskis* is ezt hangsúlyozza a tárgyalása során tett kijelentéseiben. A szóban forgó dokumentumokat litván nyelven írták, és *A Litván Katolikus Egyház Krónikája* c. ellenzéki kiadvány címében szerepel a „litván” szó - ezért feltételezhetjük, hogy a mozgalom azokra terjed ki, akik katolikusok és litvánok egy személyben.

Ha figyelembe vesszük, hogy milyen későn kezdődött el a litván ellenzéki mozgalom, valószínűnek látszik, hogy a baptisták és a görögkeletiek mozgalmának következtében gyűjtöttek ők is erőt. A többi keresztény ellenzéki mozgalomhoz hasonlóan ők is petíciókat és beadványokat készítenek. Sérelmeik is ugyanazok. A litván katolikusok vallási vezetőit - *Seskevicius, Zdebskis* és *Bubnis* atyákat - is perbe fogták és bebörtönözték, miként a többi vallási közösség vezetőit. A litvánok mozgalma azonban két fontos tekintetben különbözik a többi vallási máskéntgondolkodó csoporttól. Az egyik különbség az érintett személyek számából adódik. Litván források szerint a hívek ezrei annak ellenére írták alá az ENSZ-hez intézett memorandumot, hogy tudatában voltak annak, hogy ez megtorlásokat von maga után. *A Litván Katolikus Egyház Krónikája* tájékoztatása szerint a KGB (a szovjet szekuritáé - a szerk.) sokakat őrizetbe vett az aláírásgyűjtők közül, elkobozták a memorandum szövegének példányait, és megsemmisítették az összegyűjtött aláírásokat. Ezért valószínű, hogy sokkal többen írták alá, mint 17 ezren. Ez hihetetlenül magas szám bárhol a világon és különösen a Szovjetunióban. A tömeges ellenállás szempontjából csak a krími tatárok mozgalma hasonló méretű.

A litván ellenzéki mozgalom másik vonatkozásának nincs megfelelője a többi máskéntgondolkodó mozgalomban. Nevezetesen az erőszak alkalmazásának: Nixon

szovjetunióbeli látogatását megelőzően *Roman Kalanta* Vilniusban elégette magát, és ezzel két napig tartó zavargásokat indított el. Az esemény még figyelemreméltóbb, ha tekintetbe vesszük a római katolicizmusnak az öngyilkosságról vallott felfogását.

Figyelemre méltó, hogy a Szovjetunióbeli általános gyakorlathoz képest a litvániai zavargások résztvevői eléggé enyhe bánásmódban részesültek. A tömeges letartóztatások elmaradása arra enged következtetni, hogy a hatóságok nem akartak robbanást előidézni ebben az ingatag helyzetben. Ha így áll a dolog, akkor feltételezhetjük, hogy van egy küszöb, amelyen felül a jövőben nem lehet kiiktatni az erőszak alkalmazását a vallási ellenzéki mozgalmak fegyvertárából.

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS:

A csöndes Európa II

A továbbiakban két dologgal kell részletesebben foglalkoznunk, e kettő talán részletesebben megvilágíthatja a Szolidaritás (talán időleges, de valamivel valószínűbb, hogy rövidtávon végleges) vereségének okait. Az első: az európai munkásmozgalom és az (igazi) szocializmus néhány alkati sajátossága, a szindikalista és munkástanács-mozgalomnak a politikai kultúra fogalma alá sorolható jellemzője. A második: a hatalomra jutott „Kommunista” Párt eddig hiányzó alkotmányjogi jellemzése, amelynek ki kellene egészítenie az államszocialista rendszerek nyugvópontra ugyan nem jutó, de bőséges anyaggal rendelkező gazdasági és politikatörténeti analízisét.

Szemben azzal, amit a vulgármarxizmus próbált meg hosszú időn keresztül belénk sulykolni, az újkori európai forradalmak és reformok egyáltalán nem egyes osztályok érdekeit fejezték ki, noha az önérdék nyilvánvalóan bármiféle cselekvés elég fontos mozgatója. A vulgáris marxizmusnak nagyon sokszor kellett olyan pusztán verbális magyarázatokhoz folyamodnia, hogy ezt vagy azt a polgári forradalmat munkások vagy földművesek vívták meg, vagy hogy kispolgári mozgalmaknak a banktőke lett a haszonélvezője stb. stb. Az egyre több tényező bevezetésével azonban egyenes arányban csökkent az osztályérdek elvének magyarázó ereje. Természetesen nem véletlen, hogy az ilyesféle magyarázatoknak a XIX. századi munkásmozgalom marxista szárnyán kellett keletkezniük, mert a mozgalom kulturális-történeti karakterének racionalizációjából származtak.

A modern szabadelvű demokrácia kialakulása elvileg tulajdonképpen egyszerű folyamat: az államnak a társadalom fölötti és a társadalomnak az egyén feletti hatalma csökkent fokozatosan. Ez a demokrácia a józan bizalmatlanságon alapuló garanciák rendszere: a nép teljes egyetértését bíró, eszményien jó kormányzatnak sincs joga beleavatkozni abba, amit a nép a társadalom öntevékenysége számára tart fenn, illetve a legteljesebb társadalmi egyetértés sem elegendő indok ahhoz, hogy a társadalom - a közvélemény erkölcsi nyomásával vagy más eszközökkel - beleártsa magát abba, ami mindenkinek magánügye (vélekedések, érzelmek, életmód) mindaddig, amíg ez világosan és jogilag észlelhető módon nincs mások ártalmára. Például: a liberalizmus klasszikusa, John Stuart Mill szerint senkire

sem lehet normaként kényszeríteni a saját javát, csak abban lehet és szabad megakadályozni valakit, hogy mások kárára legyen, de amíg csak magának árt - pl. alkoholista, kábítószer fogyasztó vagy a többség véleménye szerint önvészélyes tévképzetei vannak -, addig az csak rá tartozik, még ha helyes dolog is megpróbálnunk lebeszélni erről.

A demokrácia a közérdekű kérdésekben a többség akaratahoz kell, hogy tartsa magát, a közérdekű kérdések körét azonban a lehető leghamarább kell megvonni, nehogy a kisebbség, amely épp csak annyira van kitéve a tévedés kockázatának, mint a többség, jótánnival sem inkább - netán igazságtalan sérelmet szenvedjen. Az eszmény az emberek önmaguk általi kormányzása, ezt azonban a nagy lélekszámú és területi kiterjedésű országokban csak decentralizációval lehet elérni. Decentralizáció minden irányban: a maximális területi autonómiával, a nemzeti-kulturális-vallási közösségek, a foglalkozási csoportok saját ügyeikben élvezett leghamarabb önrendelkezésével; a társadalom minden egyes csoportjának az önvédelemhez törvényes lehetőségre és ehhez alkotmányos garanciákra van szüksége; ugyanilyen garanciákra van szüksége az egyes embernek a különféle testületek kollektív önkényével szemben. Ehhez járul még Montesquieu ismert követelésének - a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom elkülönítésének - teljesítése.

A demokrácia az önkormányzat és az autonómia ókori görög eszméjén túl igenli az embernek, Isten képmásának elvi egyenlőségét, tehát mindenkit beereszt a törvény sáncái közé, másrészt - ugyancsak a keresztény hagyomány értelmében - föl vállalja a gyengék védelmét az erősebbekkel szemben, és a gyengék iránti részlehelése folytán egyensúlyba hozza a mérleget, amelynek egyik serpenyőjét lehúzza az erősebbek (pl. a gazdagabbak, a műveltebbek, a befolyásosabbak, a közvélemény irányítói) úgyszólván természetes nehézkesége.

A szocializmus bizonyos értelemben a szabadelvű demokrácia folytatása, amennyiben a hatalom korlátozását, az emberi szuverenitás védelmét kiterjeszti a munka területére. A gazdasági-vagyon egyenlőtlenségek megszüntetésével csökken a gazdagok aránytalanul nagy társadalmi befolyása. Az, hogy a dolgozók egyre inkább részesedni kívánnak munkájuk gyümölcséből és a munka funkcionális és haszonélvezeti szétválasztása helyett, az a demokrácia ún. formális elveinek igen következetes *tartalomra* való fordítása; a munkások korporatív önvédelmének kialakítása (szakszervezetek) és sajátos harci módszereik (a géprombolástól a sztrájkig) a demokrácia garanciarendszerének tökéletesítését jelenti, a társadalmi igazságosság szabadelvű-demokratikus eszményének logikus *alkalmazása*. A szocialista munkásmozgalom nagy történelmi jelentősége azonban nemcsak ebben áll, hanem abban is, hogy ő teremtett kultúrát, hagyományt és civilizált életformát az ipari városok új tömegei számára, amelyek már nem fértek bele a faluközösségi és céhes keretekbe. A mozgalom harci céljaiból következett a fölnothoktatás kialakítása, a közösségi együttlét szerény (ám mindmáig fölül nem múlt) formáinak kimunkálása, az ellenállás, a lázadás, az összetartás, a szolidaritás, a plebejus önértzet, a mindenkori baloldal melletti érzelmi elkötelezettség, a politika iránti érdeklődés, az antimilitarizmus, antiklerikalizmus, internacionalizmus, a természetkedvelés, a közös éneklés, a tekintély- és államellenesség, az anyagi önzetlenség, a vertikális mobilitás elutasítása, a hierarchiával szembeni ellenszenv józan népi kultúrája (a szó Bahtyin-féle értelmében). Egy budapesti lapban valaki nemrég ártatlanul és álszentül csodálkozott rajta, hogy az egykori nyomorúságos munkásotthonok tele voltak vitatkozó, művelődő, barátságosan sörözgető és kuglizó munkásokkal, a mai kacsalábon forgó beton kultúracsodák pedig konganak az ürességtől. No persze, ezek nem épp sztrájkpanyák. Úgyhogy megissza az ember azt a sört a tévé előtt.

Kulturális jellege és programja sajátosságai folytán *a munkásmozgalomnak soha nem volt igazi javaslata az állami élet, a politikai szerkezet reformjára, ezért a szó hagyományos értelmében soha sem is volt politikai mozgalom.* A munkásmozgalom kezdetben egyszerűen a demokráciát támogatta, harcolt az általános választójogért, a köztársaságért, a nemzeti függetlenségért, a világi oktatásért stb. stb. Azok a hatalmi alakzatok, amelyeket a munkásmozgalom forradalmi helyzetekben kialakított - a Párizsi Kommün, az 1905. és (részben) az 1917. évi szovjetek, a spanyol-katalán anarcho-szindikalista CNT-FAI bizottságai, az 1956. évi magyar munkástanácsok és a lengyel Szolidaritás - alapján nem voltak a parlamentáris demokrácia vetélytársai, hanem az emberi és politikai autonómia, a lázadó népakarat spontánul kialakult, laza, a közvetlen demokrácia, tehát a szűkebb értelemben vett önkormányzat menet közben módosuló, *nem állami jellegű* szervei.

A hovatovább megszilárduló oroszországi szovjetekben a munkáspártok pluralizmusa uralkodott: a mensevik szociáldemokraták, az anarchisták, a szociálforradalmárok és a többiek kigolyózásával a bolsevikok elárulták és megfojtották a forradalmat. Azokban a munkásmozgalmakban, amelyeknek egyik arca a szakszervezet, a másik pedig a szociáldemokrata párt, ez utóbbi a szabadelvű politikai demokráciával kombinált tervező államkapitalizmus térhódítását mozdította elő, ami nem eredeti elképzelés - Keynes és Roosevelttel nem volt sem munkás, sem szocialista -, Közép-Kelet-Európában a munkásság pedig tehetetlenül átengedte (1945 után) a hatalmat a föltörekvő paraszti elit egy részével szövetséget kötve „Kommunista” Párt értelmiségének és bürokratáinak, a despotikus-etatista kollektívizmussal acélszürke rémuralmának. A munkásmozgalom - egyes nagy pillanatokon kívül - mindig tőle független politikai célokért vállalt áldozatokat, s e célok épp azért voltak tőle függetlenek, mert politikai célok voltak. Nem állítom, hogy a munkásságnak nem fűződött érdeke ezekhez a célokhoz; de ez az érdek soha nem volt kizárólagos sajátja.

Mindebből következik, hogy a munkásmozgalom csakis a hitelt és bizalmat érdemlő, sokfelől biztosított szabadelvű demokrácia körülményei között maradhat meg *kizárólag* szocialistának (mint ahogy a munkásmozgalom tartalmi, materiális értékei nélkül a modern európai demokráciának csődbe kell jutnia), szocialistának, vagyis csak félig-meddig *politikai* jellegűnek.

A szakszervezetekre támaszkodó szociáldemokrata tömegpárt - éppen azért, mert a demokratikus politika nem az osztályérdekek politikája - a demokráciában szükségképpen és helyesen néppárttá válik, bár a munkásság politikai kultúrájának színeit viseli a politikai játszmában, amely többek között hagyományok és szimbólumrendszerek játszmája is, nemcsak ideológiáké és gazdasági érdekcsoportoké.

Érdekes és jelentős paradoxon, hogy az egyetlen kiváltképpen politikai irányzat, amely a munkásság és a radikális parasztmozgalmak lázadó-plebejus kulturális kozmoszának igazi letéteményese, a mára már sajnos kifáradt anarchizmus, éppen a politika szférájának mint olyannak a maradéktalan kiiktatására, a hatalomnak, az uralomnak, az államnak mint olyannak a hiánytalan megszüntetésére törekszik. A nagy Henry David Thoreau írta híres esszéjében, *A polgári engedetlenség iránti kötelesség*ben, hogy a legjobb kormányzat az, amely nem kormányoz. A liberális demokratizmus végső következtetéseiben természetesen találkozunk az anarchizmussal, amelynek szélsőséges és elemien rokonszenves politikája a politika ellen irányul.

Nem vitás, hogy az etatista-bürokratikus kollektívizmus, a „létező” (tehát nem az elképzelt, hanem valamilyen más) „szocializmus” országaiban a munkásmozgalomnak legelőbb a szabad szakszervezeteket és a munkásönigazgatás hálózatát kell megteremtenie. De kérdés, hogy lehet-e és szabad-e megmaradnia ennél, ahogyan lényegében a Szolidaritás megmaradt.

A lengyel sztrájkolók kétségtelenül eredményesen követelték a szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságot, elérték a cenzúra korlátozását, valamelyest megtörték a LEMP tájékoztatási monopóliumát, jelképes megalázkodásra kényszerítették a hatalmat (a 70-i sortűz áldozatainak emlékműve), de majdnem mindvégig tartózkodtak az állam reformjára irányuló javaslatoktól, mondván - az európai munkásmozgalom érintett jellegzetességének megfelelően -, hogy az nem az ő dolguk. Valószínűleg helyesebb lett volna az ún. Hálózat munkástanácsaiban nagyon hamar létrehozni a demokratikus és szocialista munkáspártok pluralizmusát. A Szolidaritás demokratikus tömegmozgalmának alapján álló politikai pártok kikényszeríthették volna a szocialista tevékenység politikai előfeltételét, a parlamentáris demokráciát felelős kormánnyal és független bírói karral, a néphez hűséges csekély hadsereggel. A feloszlatott KOR-KSS egykori vezetői egyébként az utolsó pillanatban meg is próbálkoztak ezzel, az Önigazgatói Köztársaság Klubjainak megalakításával. Az 1956-i magyar forradalomban létrejött a szükséges hármasság: többpártrendszer, munkástanácsok, szabad szakszervezetek - s megvolt hozzá a szabad nyilvánosság is. A Nagy Imre vezette hazafias és demokratikus párt egy pillanatra valódi politikai szervezetként vett részt a megújulás munkájában. Hogy miként végződött volna a forradalom, nem tudjuk, az orosz páncélosok a szabadság mellett a történelmi tanulságoktól is megfosztottak bennünket. De magyar hadsereg nem tudta volna leverni a magyar forradalmat. Igaz, 1956-ban és 1968-ban az orosz imperialisták agressziója a magyar, illetve a cseh kommunista párt ellen is folyt. A LEMP behódolt, meggyöngült, begyulladt, jelentéktelenné vált, de - szemben a magyar és a cseh fordulattal - soha, egy pillanatra sem állt a nép pártjára. Jelentőségét persze a katonai államcsínnyel sem nyerte vissza - szörnyű figyelmeztetés a kelet-európai „kommunista” állampártok politbürokratainak! -, de a másfél éves szabadságharc alatt elgyávult tagjai nyilván passzív támaszt jelentenek Jaruzelszki hadseregtábornok, Siwicki vezérezredes, Kiszczak altábornagy és a többi díszpinty számára.

Úgy tűnik, a Szolidaritás végtelen önmérséklete, türelme, fegyelmezettsége, az egész másfél év humort, józanságot, iróniát nem nélkülöző mély pátosza mégsem tudott elkerülni egy taktikai vétséget: nehéz megítélni, de utólag úgy tűnik, nem volt helyes félszívvel és hátsó gondolatokkal aláírni a gdanski egyezménynek a LEMP vezető szerepét elismerő záradékát, vagy idejében és nyíltan föl kellett volna mondani. A záradék nem azért volt őszintétlen, mert a Szolidaritásnak volt az állampárttal szembeni politikai és gazdasági reformjavaslata, ezt a szférát átengedte az *éppen ezáltal* némi legitimációs alapra szert tett hivatalos és nyilvános, monolit államapparátusnak, a gazdasági reform pedig örök időktől fogva a munkáltató tulajdonos, tehát itt a kollektív birtokosként fölfogható uralkodó kaszt baja; a katolikus egyházra maradt, hogy a nyilvános politikai szféra néhány tátongó részét betömje (ettől láthatólag - számomra érthetetlen okokból - némileg visszariadt). A LEMP ily módon létrejött soványka kis legitimációját természetesen nem saját napról napra csökkenő erejének köszönhette, hanem annak a hipotézisnek, amelyet az SZKP és a szovjet vezérkar engedékenységének határaitól alkotott a Szolidaritás. Ezzel azonban a harc - amelynek jelentőségét a szolidaritás megdöbbentő sikerei, az egész lengyel társadalmat forrongó és tarka egységben átfogó, „hangos és követelő” (Bibó István) demokratikus konszenzus láttán-hallatán alábecsültük - áthelyeződött arra az igen előnytelen frontvonalra, ahol a Szolidaritásnak, ha nem akart állandó botrányt és konfrontációt, márpedig nem akart, folyton bizonygatnia kellett, hogy tartja magát adott szavához, miközben a kormányzat az elképzelhető legnagyobb cinikus elvetemültséggel szegte meg a magáét.

Tehát nem azt gondolom, hogy a Szolidaritás követett el hibát - különben sem óhajtom tovább erősíteni azt a látszatot, hogy hasztalan, elkésett tanácsokat osztogatok, pedig csak okulni szeretnék -, hanem mintegy a demokratikus és szocialista munkáspártok és -frakciók

azzal, hogy nem alakultak meg időben. A KOR vezetői egyébként régebben már gondoltak erre, ahogyan a nép ellen vezényelhető állandó hadsereg veszélyére is. De be kell látnunk, hogy Közép-Kelet-Európában a politizáló értelmiséginek a munkáspárt fogalmáról a bolsevikok nyecsajevista és leninista, ne adj' Isten sztálinista módszerei jutnak eszébe. Miközben e sorokat rovom, nehéz megfeleledkezni róla, hányan fognak afféle ellenzéki bolseviknak vagy minek tartani, amiért pozitív értékhangsúllyal merem emlegetni a *párt* szót, bármit jelentsen is. Mielőtt ez bekövetkeznék, sietek leszögezni, hogy csak azért beszéltem munkáspártokról, mert a munkásmozgalomnak megfeleltethető politikai szervezeteket is szükségesnek tartok, mint ahogy a többi társadalmi erő politikai képviselését is, sőt, Robespierre-rel szemben szabadságot kívánok és biztosítanék a szabadság ellenségeinek is. Azt is tudom, hogy tudatosan és szándékoltan használt baloldali beszédmódom nem fog nekem nagy népszerűséget szerezni az ún. másként gondolkodók kis táborában a 68 eszméből való kiábrándulás miatt. A párizsi és prágai 68 számomra is történelem - de a történelemből nem vagyok hajlandó kitagadni, bár sem a párizsi chiliasmus, sem a prágai paternalisztikus reform nem az esetem.

Arra az ellenvetésre, hogy a Szolidaritás, a Hálózat munkástanácsai, az új demokratikus politikai szervezetek és talán a LEMP szabadelvűbb revizionistái együttesen sem érhetek volna el alkotmánymódosítást, népszavazást, tiszta és szabad választásokat, mert a muszka nem engedi - nehéz válaszolni. Ám teljes válasz helyett talán vegyük figyelembe a következőket: 1. az oroszok végig világosan kimutatták, hogy semmi kedvük besétálni egy háborús kelepcebe, hacsak nem föltétlenül muszáj; 2. kérdés, nem áll-e fönn még mindig Berija „szulejmáni ajánlata”, a finnesítés, hogy nem lett volna-e hajlandó a Szovjetunió néhány támaszpont és hadikikötő, pár presztízsmentő külsőség ellenében sok mindenbe belenyugodni, fönntartva persze néhány kiváltságot „kommunista” klienseinek; kérdés, hogy valóban annyira örül-e a Kreml a lengyel katonai diktatúrának, amely a maga nacionalista dinamikájával számos csínos meglepetést tartogathat még szomszédai számára, a LEMP vezetői szerepét pedig hatékonyabban küszöbölte ki, mint amennyire azt a Szolidaritás legvérmesebb álmaiban remélhette, s ezzel megmutatta, hogy a „létező szocializmusban” nemcsak *egy* uralkodó kaszt képzelhető el.

Azt sem lehet tudni, mire megy a WRON (a Nemzeti Üdv Katonai Tanácsa) kijárási tilalommal, éhezéssel, sovinizmussal és snájdigsággal. Ha sikerül Kádár és Ceaușescu valamiféle kombinációjával kikormányozni Lengyelországot a gazdasági összeomlás legmélyéről és a teljes lelki benuóltasból, az még istenes. De egy újabb krízis kizárja a békés megoldást - márpedig az erőszakmentesség híve volnék... Jó megoldás aligha van. A katolikus egyház két szereposztásban előadott kompromisszumos kísérleteire is kevés idő maradt. Nem vagyunk a „minél rosszabb, annál jobb” pártján, nem kívánunk sem hazánknak, sem másoknak szenvedéseket, akármekkora erkölcsi szépség születhetne is belőle. Isten őrizzen polgárháborútól Lengyelországban.

Kétségtelen, hogy az immár rogyatwkát, kackiás őslengyel dalicsákót viselő lengyel hadsereg alig ütközött ellenállásba, amikor aljas, áruló és törvénytelen tettét véghezvitte. Kétségtelen, ez érthetetlen, negatív, ördögi csoda. De talán ez sem következett volna be, ha a munkásság világtörténetének eddigi legcsodálatosabb, legerkölcösebb, legokosabb, legszebb mozgalma nem kikerüli, hanem egyenesen célbaveszi a politikának a zsarnokság által a társadalomtól elragadott körét: az államot, a hatalmat és a törvényt.

(Az esszé befejező részét következő számunkban közöljük.)

ÁLLÍTÓLAG . . .

. . . a román rendszer most már a csíksomlyói zarándokok hitbeli és nemzeti eltökéltségét és megpróbálja megtörni.

Csíksomlyó (talán túl) impozáns ferences zarándoktemplomát, majd a Salvator és a gyönyörű Szent Antal kápolnát évszázadokon keresztül több tízezres tömeg kereste és keresi fel a Pünkösöd környéki ünnepnapokon. A zarándoklók seregének gerincét mindig is a Moldvából ez alkalomra vissza-visszatérő csángók képezték; egészen napjainkig, amikor is a hatóságok brutális fellépése miatt csak lopva, titokban tudnak már átkelni a Kárpátokon.

E búcsúra egyébként egész Erdélyből jönnek zarándoklók, de a csángóságon kívül a szertarásokon részt vevők mindenekelőtt Háromszékből, Csík-Gyergyó-Kászonból, Udvarhelyszékről érkeznek

A rendszert a Csíksomlyói Búcsúban eleddig csak az üzlet érdekelte. Az utóbbi időben azonban a nemzetiségi szempontok kerültek előtérbe: a „külföldi” (magyarországi!) idelátogatókat vigyázó szemekkel figyeli a megkétszerezett államvédelmi őrszolgálat; „etnográfiai nemzeti értékek, kincsek” védelmének címén olykor még a fényképezést is megakadályozzák; azokat, akik szóba állnak az „idegenekkel”, a rendőrségen, nemegyszer a nagytemplom közelében „egy félreeső helyen” összeverik.

1982 tavasza az az időpont, amikor a kormányzat - mint sejthető - komolyabb lépésekre határozta el magát.

János csíksomlyói apát két paptársával Marosvásárhelyre utazott személygépkocsin, amikor is tisztázatlan, de egyben nagyon gyanús körülmények között mindhárman „baleset” áldozatai lettek. Mindezt nemcsak az teszi mértéken felül gyanússá, hogy ezt megelőzően a román államvédelem már több ember ellen kísérelt meg merényletet - gondoljunk csak *Király Károlyra*, *Dobre* mérnökre, *Emil Georgescu* és *Virgil Tănase* írókra, vagy néhány évvel ezelőtt *Sütő András* hí r s z e r i n t i „véletlen” vadászbalesetére -, hanem a történetek

avatottabb ismerői szerint az is, hogy már előzőleg kiszivárogtak többé-kevésbé azok a titkos rendelkezések, amelyeket a Csíksomlyói Búcsúért felelős helyi államvédelmi hatóság kapott ilyen természetű „megoldások” lebonyolítására...

Ezúton hívunk föl mindenkit, aki csak szerét ejtheti, a Pünkösödöt megelőző kedden zarándokoljon el Csíksomlyóra; nemcsak a hit példázatával és az elnyomás iskolapéldáival találkozhat ott, hanem egy egész néppel, amely évszázadok óta örökíti át apáról fiúra az ellenállást.

□

...ha Jugoszlávia felől érkezik valaki az országba, a román vámórség ezzel a kérdéssel fogadja: „Fegyver és Biblia? Van magánál fegyver vagy Biblia?” S a nagyobb nyomaték kedvéért minden kést és „gyanúsabb” fém tárgyat alaposan megvizsgálják, s csak a véletlenül múlhat, ha nem minősülnek ezek fegyvernek. S a még nagyobb nyomaték kedvéért minden könyvet nagyon átlapoznak, s a biztonság kedvéért, ha a vizsgáló szem netán ilyen szavakra bukkan bennük, mint „Isten”, akkor menthetetlenül eltűnnek a román kultúrát féltő és óvó hivatalos procedúra útvesztőiben.

Fegyver és Biblia! Nem csodálatos, a mai Romániában egy több ezer éves könyvtől úgy lehet félni, akár a fegyverektől?

(Keszthelyi András, Ara-Kovács Attila)